

PAPER DETAILS

TITLE: Mesihat Arsivi'ne Göre Amasya Müderrisleri

AUTHORS: Hasan Telli

PAGES: 732-758

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4052168>

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 732-758

Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri

Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives

Hasan TELLİ

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Mersin/Türkiye

tellihasan@mersin.edu.tr orcid.org/0000-0002-9142-7469

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Telli, Hasan. "Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 732-758. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512049>

Cite as: Telli, Hasan. "Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 732-758. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512049>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayınçı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Hasan TELLİ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri

Öz

Kadim bir tarihe sahip olan Amasya, Danişmentli komutanlardan "Amasya Fatihi" olarak bilinen İltekin Gazi tarafından 1075 yılında fethedilerek Türk-İslâm yurdu haline getirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde şehir "Dâru'l-İzz" (İzzet şeref yurdu) olarak anılmış ve bu dönemde Halifet Gazi Medresesi, Gökmedrese, Alaca Yahya Medresesi ve Ata Bey Medresesi gibi medreseler yapılmıştır. Böylece şehir, bölgenin en önemli eğitim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı döneminde "Şehzadeler şehri" olarak anılan Amasya, siyasi, ekonomik ve geopolitik önemini korumuş ve bünyesindeki medreseler ile Anadolu'da önemli bir ilim ve kültür merkezi olma konumunu güçlendirmiştir. Amasya'da 40'in üzerinde medresenin varlığı tespit edilmiştir. Amasya medreseleriyle ilgili bazı akademik çalışmalar yapılmışsa da müderrisleriyle ilgili müstakil çalışmalara yeterince ağırlık verilmemiştir. Bu konularda yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamız, söz konusu ihtiyaca yönelik bir katkı sunma gayretidir. II. Abdülhamid Han (1876-1909) döneminde ilmiye sınıfına ait görevlilerin prosopografik bilgilerinin kayıt altına alındığı Meşîhat Arşivinde Amasya müderrisleriyle ilgili arşiv belgeleri belirlenmiştir. Daha önce akademik olarak incelenmeyen bu belgelerde önemli bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Meşîhat Arşivine göre Osmanlı son dönemindeki Amasya müderrislerini incelemektir. Çalışma, Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed (öl. ?), Abdülaziz Efendi (öl. ?), Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi (öl. ?), Ahmed Hilmi Efendi (öl. ?), Mustafa Tevfik Efendi (öl. ?), Muharrem Efendi (öl. 1918), Süleyman Sadreddîn Efendi (öl. ?) ve Ali Efendi (öl. ?) kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada mezkûr müderrislerin kimlik bilgileri, eğitim durumları, hocaları, okudukları dersleri, icâzettâmeleri, görev yerleri, hizmetleri ve görev nitelikleri gibi hususlara odaklanılmıştır. Amasya'nın, medreseleri ve müderrisleriyle bölgenin eğitim hayatında önemli bir cazibe merkezi olduğu tespit edilmiştir. Müderrislerin devlette bazı önemli görevlere atandığı belirlenmiştir. Müderrislerin icâzettâmeleri incelendiğinde icâzet silsilesindeki hocaların Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği ve bundan sonra iki ana koldan devam ettiği görülmüştür. Bu kollardan birinin İmâm Buhârî'ye diğerinin ise Ebû Hanîfe'ye dayandığı saptanmıştır. Çalışma dönerSEL, deskriptif ve nitel bir araştırmadır. Konuya ilgili Osmanlı arşiv belgelerini incelemeye ve değerlendirmeye dayalı doküman analizi yöntemi esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Osmanlı, Meşîhat, Amasya, Medrese, Müderris, İcâzettâme.

Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives

Abstract

Amasya, which has an ancient history, was conquered by İltekin Gazi, known as the "Conqueror of Amasya", one of the Danism commander, in 1075 and became a Turkish-Islamic homeland. During the Anatolian Seljuk State period, the city was known as "Dâru'l-İzz" (the land of honor) and madrasahs such as Halifet Gazi Madrasah, Gök Madrasah, Alaca Yahya Madrasah and Ata Bey Madrasah were built during this period. In this way, this city has become one of the most important education centers of the region. Amasya, which was known as the "City of Princes" during the Ottoman period, preserved its political, economic and geopolitical importance and strengthened its position as an important scientific and cultural center in Anatolia with its madrasahs. More than 40 madrasahs have been identified in Amasya. Although some academic studies have been conducted on the madrasahs of Amasya, independent studies on the muderris have not been sufficiently emphasized. New research is needed on these issues. This study is an attempt to contribute to this need. Archival documents related to the muderris of Amasya were identified in the Mashihat Archive, where the prosopographic information of the officials belonging to the ilmiye class during the reign of Abdülhamid Khan (1876-1909) was recorded. Important information was found in these documents, which had not been analyzed academically before. The main purpose of this study is to analyze the muderris of Amasya in the late Ottoman period according to the Mashihat

Archives. The study focuses on Seyyid Hacı Mehmed (d. ?), Abdülaziz Efendi (d. ?), Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi (d. ?), Ahmed Hilmi Efendi (d. ?), Mustafâ Tevfik Efendi (d. ?), Muhamrem Efendi (d. 1918), Süleyman Sadeddîn Efendi (d. ?) and Ali Efendi (d. ?), who are among the muderris of Amasya. The study focuses on the identity of these muderris, their educational background, their teachers, the courses they taught, their İcâzetnâmes, their places of duty, their services, and their qualifications. It has been determined that Amasya was an important center of attraction in the educational life of the region with its madrasahs and muderris. It has been determined that muderris were appointed to some important positions in the state. When the İcâzetnâmes of the muderris were analyzed, it was seen that the teachers in the icazet silsila were united at Abû Saïd Muhammed al-Khâdimî and continued from there through two main branches. One of these branches is based on Imam Bukhâri and the other on Abû Hanîfa. The study is a periodical, descriptive and qualitative research. Document analysis method based on analyzing and evaluating the Ottoman archival documents on the subject was taken as a basis.

Keywords: Islamic History, Ottoman, Mashihat, Amasya, Madrasah, Muderris, İcâzetnâme.

Giriş

Sultan Alparslan'ın 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu coğrafyası Türkler tarafından hızla fethedilmeye başlamıştır. Bu süreçte 1075 yılında Danişment komutanlarından İltekin Gazi, Amasya'yı fethederek burasını Türk-İslâm yurdu haline getirmiştir.¹ Danişmentlilere başkentlik yapan Amasya, daha sonra Sultan I. Mesud döneminde Anadolu Selçuklularına, 1398 yılında Yıldırım Bayezid döneminde ise Osmanlılara bağlanmıştır.² Anadolu Selçuklu döneminde şehir siyasi, stratejik ve kültürel önemine binaen Dârû'l-izz (izzet ve şeref yurdu), Dârû'l-futûh (fetihler yurdu), Dârû'n-nasr (nusret yurdu) ve Kasru's-selâtîn (padişahların köşkü) gibi çeşitli unvanlarla da anılmıştır.³ Selçuklu döneminde şehirde birçok medrese inşa edilmiştir. Halifet Gazi Medresesi, Gökmedrese (Turumtay Medresesi), Atabey Medresesi, Mesudiye Medresesi, Alaca Yahya Medresesi, Doğrakkiye Medresesi ve Amasya Dârüşşifâsı bunlardandır.⁴

Medrese eğitimi geleneğini Selçuklulardan tevarüs eden Osmanlılar, medreseleri fizikî, mimarî, müfredat ve temsil özelliği açısından daha da geliştirmiştir. Osmanlı'da ilk medrese 1331 yılında İznik'te açılmış ve hızla yaygınlık kazanmıştır. Fatih Külliyesi bünyesindeki sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân (sekiz avlu) Medresesi, Ayasofya Medresesi ve Süleymaniye Medreseleri en önemli medreseler arasına girmiştir.⁵ Medreselerde

¹ Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1330/1912), 2/276-277; Fatih Kertil, *Büyük Selçuklu Döneminde Osmanlı Yönetimi Kadar Amasya Tarihi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25.

² İlhan Şahin - Feridun Emecen, "Amasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/1-4; Edip Uzundal, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)* (Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 1-7; Füruzan Kinal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara: y.y., 1962), 113; Fazilet Koçyiğit, "Amasya Gökmedrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/35 (2014), 423; Fuat Er, *XV. ve XVI. Yüzyılda Amasya* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 15-30; Kertil, *Büyük Selçuklu Döneminde Osmanlı Yönetimi Kadar Amasya Tarihi*, 7-30.

³ Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, 1/21; Muzaffer Doğanbaş, *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya* (Ankara: İnkansa Ofset, 2003), 7; Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzaderden Mutasarrif Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 1. Kitap* (Amasya: Amasya Valiliği, 2007), 42.

⁴ Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, 1/281-312; Kevser Çobanoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29-47; Halis Demir - Kevser Çobanoğlu Sarıçam, "Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri", *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 11, ed. Nevzat Y. Aşikoğlu - Mustafa Mücahit (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022), 207-236; Fatih Koca, Amasya Mûsîkî Cemiyeti ve Büyükağa Medresesi'nin Amasya Dinî Mûsikîsine Katkısı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2016), 127-137; Yakup Tuncel, *Amasya Şer'iyye Sicili* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 164-165.

⁵ Âşikpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman Âşikpaşazâde Tarihi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1914), 42; Mehmed Neşrî, *Kitâb-i Cihan-nûmâ Neşrî Tarihi*, haz. F. Reşit Unat - M. Altay Köyメン (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

cüz'iyât (hesap, hendese, hey'et ve hikmet), ulûm-ı âliye/alet ilimleri (meânî, bedî' ve beyân denilen belâgat, mantık, kelâm, Arapça sarf/kelime bilgisi, Arapça nahiv/cümle bilgisi, dil ve edebiyat) ve ulûm-ı âliye/yüksek ilimler (tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimler) dersleri okutulmuştur. Medreseler müderrislere ödenen ücretlere göre yirmili, otuzlu, kırklu, ellili ve altmışlı olarak veya statüsüne göre hâriç, dâhil, sahn, altmışlı, üç Süleymaniye ve bir dârülhadis şeklinde çeşitli derecelere ayrılmıştır.⁶ 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar medreselerin dereceleri iki hâriç, iki dâhil, iki sahn, iki altmışlı, üç Süleymaniye ve bir dârülhadis şeklinde oluşmuştur.⁶ Medreselerden mezun olanlar, Osmanlı Devleti'nin en önemli sınıflarından biri olan ilmiye sınıfının üyesi olmuşlardır. Osmanlı devlet teşkilatında üç önemli sınıf/meslek grubu vardır. Bunlar seyfiye (askerî), kalemiye (bürokrat) ve ilmiye (ulemâ) sınıfıdır. Şeyhüllâlâm, nakîbûleşraf, kazasker, kadı, müderris ve müftü gibi görevliler ilmiye sınıfında yer almışlardır. İlmiye sınıfı devlette eğitim, yargı, fetva ve diyanet işleriyle uğraşmıştır.⁷

Osmanlı döneminde "Şehzadeler Şehri" olarak anılan Amasya'da medreselerin sayısı artarak 40'in üzerine çıkmıştır.⁸ 17. yüzyılda Amasya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi şehrin tarihî, siyasi, idari, demografik, ekonomik ve askerî durumlarının yanı sıra dinî, ilmî ve kültürel yapısı hakkında da önemli bilgiler sunmuştur. O, bu dönemde Amasya'da 10 adet medresenin, 200 sibyan mektebinin, dârulkurrâ ve dârülhadisin faaliyette olduğunu zikretmiş ve birçok âlim hakkında bilgiler vermiştir.⁹ 19. yüzyılda Amasya'da Halifet Gazi, Kâşifiye, Bekir Paşa, Kapancızâde ve Benderli gibi birçok medrese yeniden tamir edilerek hizmete sokulmuştur.¹⁰ 20. yüzyılda Amasya'da eğitim veren medreseler ise Halifet Gazi, Doğrakiye, Torumtay (Gök), Dâruşşifâ, Atabey, Yakup Paşa, Bayezid Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Abdullah Paşa, II. Bayezid, Büyük Ağa (Hüseyiniye), Küçük Ağa (Ayas Ağa), Sungurlu, Bekir Paşa, Kâşifiye, Tayyar Paşa, Benderli, Çöplüce, Tekke, Kapancızâde, Sarâchâne, Mehmed Bey, Sofular ve Hacı Hamza Efendi medreseleridir.¹¹ Amasya'da kurulan bu medreseler birçok âlimin yetişmesine ve bölgedeki dinî eğitim hizmetlerinin yayılmasına önemli katkılara sağlamıştır. Osmanlı son döneminde Amasyalı birçok müderris yetişmiştir. Bu müderrislerin bir kısmı Amasya'da bir kısmı da farklı şehirlerde medrese eğitimi vermeye devam etmiştir. Amasya medreseleriyle ilgili bazı çalışmalar yapılmışsa da müderrisleriyle ilgili akademik çalışmalarla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaca yönelik olarak Meşîhat Arşivinde yapılan araştırmalarda Amasyalı müderrislerin sivil kayıtlarıyla ilgili arşiv belgeleri tespit edilmiştir. Daha önce müstakil olarak akademik bir çalışmaya konu olmadığı anlaşılan bu arşiv belgelerinde Amasya müderrisleriyle ilgili önemli bilgiler saptanmıştır. Bu çalışmanın amacı Meşîhat Arşivine göre Osmanlı son

1949), 1/153; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât. haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 68; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 5-39; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-", *Bulleten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582; Mehmet İpşirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayıncılık, 2003), 28/327-333.

⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet* (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309/1892), 1/108-117; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 11-24, 39; İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-", 562; Mehmet İpşirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", 28/327-333; Ayşe Zışan Furat, "Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinde Tedris Usulü", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Fuat Aydin vd. (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2029), 121-141.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 133-173; Mehmet İpşirli, "İlmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 2000), 22/141-145.

⁸ Aysun Kanbur - Engin Kabur, "Medreselerde Eğitim, Yönetim ve Organizasyon Faaliyetleri: Amasya Medreseleri Açısından Bir Değerlendirme", *I. Amasya Araştırmaları*. ed. Yavuz Bayram (Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007), 1268-1272.

⁹ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağıl, (İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık 1999), 2/ 209-220, 294, 490-502; Ejder Okumuş, "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim ve Ulema", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı - II* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 297-307.

¹⁰ Serap Kavri, *Amasya Sancağı'nda İmar Faaliyetleri (1839-1914)* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 14-15.

¹¹ Gözde Birsel Varol, *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 86-135.

dönemi Amasya müderrislerini incelemektir. Çalışma, Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed, Abdülaziz Efendi, Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Mustafa Tevfik Efendi, Muharrem Efendi, Süleyman Sadreddin Efendi ve Ali Efendi kapsamında kronolojik olarak ele alınmıştır. Çalışmada mezkûr müderrislerin kimlik bilgileri, nerede, kimlerden ve hangi alanlarda eğitim aldıkları, hocaları, okudukları dersler, icâzetnâmeleri, görev yerleri, maaşları ve hizmetleri üzerinde yoğunlaşılmıştır. Çalışmada nitel araştırmalar içerisinde yer alan arşiv belgelerini incelemeye dayalı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma spesifik konusu ve kapsamı açısından özgün bir değer taşımaktadır. Buna göre Meşîhat Arşivinde sicil bilgileri bulunan Amasya müderrisleri şunlardır:

1. Seyyid Hacı Mehmed (Nureddîn) Efendi

Seyyid Hacı Mehmed Efendi, 1233/1817-1818 yılında Amasya merkezinde doğmuştur. Mahası Nureddîn Efendi'dir. Babası müderrislerden Nuhaszâde Hacı Mustafa Efendi'dir. İlk eğitimini Amasya merkezinde mahalle mekteplerinden Balcı İbtidâî Mektebi'nde tamamlamıştır. Akabında Kur'ân-ı Kerîm'i hifzederek hâfız olmuştur. Ardından Amasya'da müfessirînden (tefsir ulemasından) Hacı Sûfi denilen Mehmed Efendi'de Arapça sarf ve avâmil ilmini okumuştur. 1835 yılında İstanbul'a gitmiştir. Burada Süleymaniye'de bulunan Düğmeci-i Sâni Medresesi'nde okumaya başlamış ve Bayezid Câmi-i Şerîfi'nde Gerdankiran Ömer Hulusi Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Osmanlı medreselerinde okutulması adet olan İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) Arapça nahiv/cümle bilgisine dair yazdığı meşhur eseri *el-Kâfiye fi'n-Nâhv*¹² adlı kitaptan başlayarak ulûm-ı âliyeyi (sarf, nahiv, lügat ve belâgat gibi alet ilimlerini) ve ulûm-ı âliyeyi (fikih, tefsir, hadis ve kiraat gibi dinî yüksek ilimleri)¹³ tahsil etmiştir. Ömer Hulusi Efendi'den icâzetnâme almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. Yazdığı bir eseri ve mektep şehâdetnâmesi yoktur. Davut Paşa ve Amasya niyabetlerine dair iki kîta mûrâselesi (mektuplaşması)¹⁴ vardır.¹⁵

Seyyid Hacı Mehmed Efendi, 1849 yılı Ocak ayında Fatih Vakîf Odası'na kaymakam tayin edilmiş ve bu süreçte ferağ ve intikal harçlarının üçte birinden yararlanmıştır. Atiye Sultan Vakfî'nın imâmet hizmetinden dolayı 1850 yılında Maliye Hazinesi'nden aylık 150 kuruş harçlık maaşa nail olmuşsa da bu maaşı 1879 yılında kesilmiştir. 1845 yılında ibtidâ-i hâriçle İstanbul müderrisliğine atanmış, ardından terfi ederek 1849 yılında aylık 333 kuruş maaşla bilâd-ı devriyeden Maraş mevleviyetini¹⁶ zapt etmiştir. 1856 yılında Fatih Vakîf Odası kaymakamlığı görevi lağvedilince bu görevden de ayrılmıştır. Daha sonra aylık hasılatla beraber 6500 kuruş maaşla 13 ay bilfil Trablusgarp mevleviyetinde bulunmuştur. 1859 yılında takriben aylık 3500 kuruş maaş ve hasılatla Çorum naipligine¹⁷ tayin olunmuştur. Bir sene sonra bu görevinden istifa etmiş, akabında Tokat naipligine atanmıştır. Buradaki görevini tamamladıktan 7-8 ay sonra aynı hasılatla iki sene üç ay Bosna naipliginde istihdam edilmiştir. 1863 yılından itibaren aylık 5500 kuruş maaş ve 7000 kuruş hasılatla bilfil Bosna mevleviyetinde bulunmuştur. 1865 yılında Erdek ve Bandırma naipligine atanmıştır. Buradaki görev süresinin bitiminden sonra 1867 yılında aylık 3306 kuruş maaşla Lofça naipligine tevcih edilmiştir. Bir buçuk yıl sonra istifa etmiş ve 13 Nisan 1869 yılında tekrar Bosna mevleviyetine nail olmuştur. 8 ay sonra 4500 kuruş maaşla Vidin naipligine geçmiştir. 1875 yılında 750 kuruş aidat ve 350 kuruş maaşla Davud Paşa naipligine tayin edilmiştir. 7 ay sonra aylık 160

¹² Hulusi Kılıç, "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncıları, 2001), 24/153-154.

¹³ İsmail Hakkı Uzuncarsılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 20-23.

¹⁴ Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci* (İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1905), 700.

¹⁵ İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

¹⁶ Mevleviyet: Osmanlı İlmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadınlardır. Birinci mevleviyet kadınlardır, ikinci ise kaza kadınlardır. İstanbul, Bursa ve Edirne gibi büyük ve önemli şehirlere atanmış kadınlara ve müderrislere mevleviyet rütbesi verilmiştir. Geniş bilgi için bk. Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayıncıları, 2004), 29/467-468.

¹⁷ Naip: Osmanlı döneminde medrese eğitimi alarak fikih alanında kendini yetiştiren ve adlı teşkilat içinde kazalarda kadi yardımcı/vekili olarak görev yapan kişiye denir. Geniş bilgi için bk. Mehmet İpsirli, "Nâib (Osmanlılar'da)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncıları, 2006), 32/312-313.

kuruş maaşla ve bir miktar hasılatla Mahmud Paşa naipliğine nakledilmiştir. Ardından tekrar Davud Paşa naipliğine geçmiştir. 2 Temmuz 1877 tarihinde aylık 4500 kuruş maaşla Amasya naipliğine atanmıştır. Nizamnâmede belirtilen müddetini tamamladıktan sonra buradaki görevinden ayrılmıştır. 1879 yılında bir miktar maaşla Galata naipliğine geçmiştir. Burada 3 ay görev yapmıştır. 16 Mayıs 1882 tarihinde uhdesine Musul bilâd-ı hamsesinden İzmir payesi tevcih edilmiştir. 2 Ocak 1892 tarihinde aylık 840 kuruş maaşla bilâd-ı hamseden Şam mevleviyetini zapt etmiştir. Devlet-i Aliyye-i Osmâniye ve düvel-i ecnebiyye nişanlarını haiz olmuştur.¹⁸

Seyyid Hacı Mehmed Efendi çok farklı yerlerde uzun süre devlet hizmetinde bulunmuş, bununla birlikte göreviyle ilgili olarak hakkında bir şikâyet veya mahkemeye sevk edilecek herhangi bir olsuzdurumla karşı karşıya kalmamıştır. Seyyid Hacı Mehmed Efendi bu kadar sık görev değişikliğinin sebebini iki şekilde izah etmiştir. Biri nizamnâme gereğince görev süresinin dolması, diğeri ise görevlendirildiği şehrin hava ve suyuna alışamamasıdır. Hakkında malumat veren bazı evraklar yandığından dolayı Meşîhat Makamına ancak bir kısmını sunabilmüştür.¹⁹

2. Abdülaziz Efendi

Abdüleziz Efendi, Hemşin kazasının Baba köyünde 1838 yılında doğmuştur. Yağmacioğlu Abdülaziz Efendi olarak bilinir. Babasının adı Yağmacioğlu Halil Ağa'dır. Mesleği rençberliktir. 1868 yılına kadar çocukluk ve gençlik yıllarını köyünde geçirmiştir. Kur'ân ve ilmihal derslerini burada almıştır. İlim tahsili için Amasya'ya gelmiştir. Burada Yakup Paşa Medresesi'ne kaydolmuştur. Mukaddimât-ı ulûm derslerini²⁰ Tirebolulu Hacı Mustafa Efendi'den tahsil etmiştir. Hocasının vefatından sonra Hacı İsmâîl Şîrvânî Efendi'den fikih dersleri almıştır. Hacı İsmâîl Şîrvânî İstanbul'a gidince Sâdîk Efendi'nin derslerine devam etmeye başlamıştır. Akabinde Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuştur. *Şerh-i Akâid Celâl*,²¹ *Mirât*, hikmet ve tefsir derslerini bu hocadan okumuştur. Tahsilini tamamlayarak 1881 yılında Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'den²² icâzetnâme almıştır. Devlette resmî bir görev almamıştır. Ancak 14 Mart 1911 tarihinde ailesinin geçimini temin için padişah tarafından kendisine 150 kuruş maaş bağlanmıştır. 11 Mart 1915 tarihinde Meşîhat Makamına tercüme-i hâl varakmasını göndermiştir. Bu tarih itibarıyle 77 yaşlarında olup devletten 150 kuruş maaş alımaya devam etmektedir. Rütbe veya nişanı yoktur.²³

Abdüleziz Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde; ismi: "Yağcioğlu Abdülaziz Efendi", babasının adı: "Halil", annesinin adı: "Hava", doğum tarihi ve yeri: "1253", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "zevcesi yoktur", boyu: "orta", gözü: "ela", siması: "buğday", alametifarikası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahalleleri ve köyü: "Yakutiye", sokağı: "mahallesi", meskeni: "19/1" ve nev'i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Abdülaziz Efendi'nin Osmanlı Devleti vatandaşı ve nüfusta kayıtlı olduğu ifade edilmiştir. Nüfus tezkiresi, Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 9 Mart 1915 tarihinde asıl mutabık olarak onaylanmıştır.²⁴

¹⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

¹⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

²⁰ Mukaddimât-ı ulûm dersleri, Arapça serif, nahiyye, mantık ve âdâb gibi muhtasar derslere denmektedir. bk. Mustafa Alkan, "Softa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/342-343.

²¹ Bu eserden kasıt felsefe, mantık, kelâm, tefsir, akâid, tasavvuf ve ahlâk gibi çeşitli dallarında eser veren Eş'ârî kelâmcısı Celâlüddîn ed-Devvânî'nin (öл. 1502) *Şerhu'l-Akâ'idî'l-Adûdiyye* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Celâlüddîn ed-Devvânî, *Şerhu'l-Akâ'idî'l-Adûdiyye*, (İstanbul: Matbaa-i el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1290/1874); Harun Anay, "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/257-259.

²² Mîr Şîrvânî Hasan, Şîrvânî'dan Amasya'ya gelen Şîrvânî ailesi ulemasından birisidir. bk. Metin Hakverdioğlu, "Anadolu'yu Aydınlatan Şîrvânîler ve Amasya'daki Şîrvânî Şairler", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Amasya Özel Sayısı, (2022), 133-136.

²³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 1-2.

²⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 4.

Meşîhat Arşivinde Abdülaziz Efendi'nin, Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'den aldığı icâzettâmenin bir sureti bulunmaktadır. İcâzettâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadisler yer almaktadır. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmaktadır. Bu silsileyi bir tablo halinde şöyle sunabiliriz:

Tablo 1. Abdülaziz Efendi'ye ait icâzettâmedeki hocaların silsilesi²⁵

es-Seyyid el-Emîr el-Hasan el-Hüseyînî el-Bâlî el-Hayderî el-Karabâğî en-Nakşibendî-el-Hâlidî	
es-Seyyid el-Emîr el-Hamza el-Hüseyînî el-Bâlî el-Karabâğî el-Berkşâdî	
es-Şeyh Sirâcüddîn el-Hâc İsmâîl es-Şîrvânî en-Nakşibendî-el-Hâlidî	
Evlîyâzâde es-Şeyh Abdurrahmân el-Erzincânî	
Ebü'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn Efendi el-Hâdimî	
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî	
(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
es-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed b. Muhammed el-Kâzâbâdî
Muhammed et-Tarsûsî	Muhammed et-Tefsîrî es-Sivâsî
Muhammed b. Alî el-Kâmil	Molla Alî el-Gûrânî
Hayruddîn ed-Deylemî (er-Remlî olsa gerek)	es-Şeyh Abdullah el-Cezerî
Ahmed b. Muhammed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Münçel
Babası Şeyhüllâh Zekeriyâ el-Ensârî	el-Mirzâcan es-Şîrâzî
İbn Hacer el-Askalânî	Cemâlüddîn es-Şîrâzî
Burhânüddîn	el-Muhakkik ed-Devvânî
Allâme İbn Şahne	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
Sirâcüddîn ez-Zübeydî	es-Seyyid es-Şerîf el-Cûrcânî
Ebü'l-Vakt Abdülevvel	Mubârekşâh el-Buhârî
Ebü'l-Hasan Abdurrahmân	el-Muhakkik er-Râzî
Abdullah es-Serahsî	Allâme es-Şîrâzî
Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	el-Kâtib el-Kazvînî
Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî	el-Îmâm Fahrüddîn er-Râzî
	el-Îmâm el-Gazzâlî
	İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-'Âl
	Babası el-Îmâm Ebû't-Tayyib
	Ebû İshâk İbrâhîm el-Mervezi
	Ebû'l-Abbâs Ahmed
	Ebû'l-Kâsim Osman
	İbrâhîm b. İsmâîl el-Müzenî
	Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs es-Şâfi'i
	Muhammed b. el-Hasan es-Seybânî
	İmâm-i Azâm Ebû Hanîfe Numan b. Sâbit
	Hammâd b. Süleymân
	İbrâhîm en-Nehâ'î
	Alkame b. Kays
	Ebû Abdurrahman b. el-Esved
	Ebû Abdurrahman b. Abdullah b. el-Habîb
	Abdullah b. Mes'ûd
	Ali b. Ebû Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (s.a.s)

İcâzettâmenin sonunda Mîr Hasan Şîrvânî Efendi, talebesi Abdülaziz Efendi'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Talebesinden takvâ ve taat ehli olmasını, ilim meclislerine ve ilmî çalışmalarla devam etmesini, ilmiyle amel etmesini, Kur'an'a ve sünnete sarılmasını, ibadetlerini aksatmamasını, özellikle teheccûd, Evvâbîn ve Duhâ namazlarını kılmamasını ve pazartesi, perşembe günlerinde, eyyâm-ı biydde (hicrî ayların on üç, on dört ve on beşinci

²⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 3.

günlerinde) ve eyyâm-ı Dâvûd'da (bir gün oruç tutup bir gün tutmayarak) oruç tutmasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in dediği gibi dünyada garip ve yolcu gibi olmasını, kendini kabir ehlinden saymasını, gelmeyene gitmesini, zulmedeni affetmesini ve kötülük yapana iyilik yapmasını istemiştir. Nezakethî, mülâyim, yumuşak huylu, güler yüzlü, halim ve mütevazı olmasını, eziyet edene tahammûl etmesini, aslanдан kaçar gibi dünya ehlinden kaçmasını, dünya ehlîne karşı müstağni olmasını ve ihtiyaçlarını onlara arz etmemesini tavsiye etmiştir.²⁶

3. Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi

Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, 1849 yılında Amasya'da doğmuştur. Babası ulemanın Zanavîzâde Ahmed Efendi'dir. Mehmed Emîn Efendi, rüşdiye mektebini Tuna vilayeti dâhilindeki Lofça kasabasında okumuştur. Burada sarf ve nahiv ilmini tâhsil etmiştir. Şehâdetnâmesi yoktur. Türkçe okuyup yazmaktadır. 1868 yılında Rumeli Vekâyî Kalemine mülâzemetle dâhil olmuştur. Bir ay sonra aylık 100 kuruş maaş almaya başlamıştır. Bir yıl sonra 1869 yılında Sinop Mahkemesi kâtipliğine tayin edilmiştir. Burada sekiz ay kadar çalışmış ve 400 kuruş aylık maaş almıştır. 1870 yılında ise Vidin Mahkemesi kâtipliğine nakledilmiştir. Burada aylık 600 kuruş maaş almıştır. 1871 yılında istifa ederek İstanbul'a dönmüş ve ilim tâhsili ile meşgul olmuştur. 1873 yılı Mayıs ayında İstanbul İkinci Mahkeme-i Ticaret Meclisi'nde aza mülâzemetliğine tayin edilmiştir. Burada altı ay kadar maaşsız olarak çalışmıştır. 1873 yılı Ekim ayında 1500 kuruş maaşla Amasya sancağı Ticaret Mahkemesi başkanlığına tayin edilmiştir. Bu vazifesini 15 yıl kadar devam ettirmiştir. Şubat 1877 tarihinde uhdesine Edirne müderrisliği tevcih edilmiştir. 19 Nisan 1888 tarihinde söz konusu mahkeme padişahın iradesiyle lağvedilince açıkta kalmıştır. Sekiz ay sonra 8 Aralık 1888'de 600 kuruş maaşla Amasya Bidâyet Mahkemesi başkâtipliğine tayin edilmiştir. Uhdesine verilen görevlerini hüsnühizmetle ifa eden Mehmed Emîn Efendi, yaptığı tüm vazifelerinde herhangi bir kusurdan dolayı mahkeme altına alınmamıştır.²⁷

24 Ekim 1889 tarihinde Mehmed Emîn Efendi vilayete sunduğu dilekçede yaklaşık yirmi senedî şerî ve adlî mahkemelerde kanunlara ve ahkâma uygun olarak hüsnüsuretle hizmet ettiğini, evvelce başkanlığını yürüttüğü Ticaret Mahkemesi'nin lağvından sonra açıkta kaldığını ve açıkta kaldığı bir yıllık sürede imtihana girip kazanarak Amasya Bidâyet Mahkemesi başkâtipliğine tayin edildiğini ancak başkâtiplik mesleğinin kendisine uygun olmadığını belirtmiştir. Akabinde kendisinin bir kazaya özellikle Tokat veya Amasya sancaklarındaki herhangi bir kazaya nâib olarak atanmak istediğini beyan etmiştir.²⁸ Mehmed Emîn Efendi'nin sunduğu arzuhalı değerlendiren Sivas vilayeti, Meşîhat Makamına 4 Kasım 1889 tarihinde bir yazı göndererek Mehmed Emîn Efendi'nin liyakat ehli olduğunu ve talebinin yerine getirilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.²⁹

Meşîhat Arşivinde Mehmed Emîn Efendi'yle ilgili fonda başka bir belge bulunmadığından onun talebinin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bir yorum yapmak mümkün olmamaktadır. Mevcut belgelerde Mehmed Emîn Efendi'nin müderris olduğu açıkça ifade edilmekte ancak herhangi bir medresede bizzat ders verdiğine dair bir kayıt yer almamaktadır. Onun 1877 yılındaki Edirne müderrisliğine tayini konusuna gelince onun burada ders vermesinden ziyade Edirne müderrisliği payesinin kendisine verildiğini düşünmek mümkündür.

4. Ahmed Hilmi Efendi

Ahmed Hilmi Efendi, 1855 yılında Amasya'nın Merzifon kazasına bağlı Elale köyünde doğmuştur. Hasanoğlu olarak da bilinir. Lakabı Kara Vaiz Hoca'dır. Bilinen bir sülaleyeye mensup değildir. Babasının ismi Hasanoğlu İsmâîl'dir. Ahmed Hilmi Efendi, mukaddime-i ulûm denilen Kur'ân-ı Kerîm, tecvid, namazın şartları ve *Mızraklı İlmiyal* derslerini doğduğu

²⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 3.

²⁷ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 1.

²⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 2.

²⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 4.

köyünde İmâm Ömer Hilmi Efendi'den görmüştür. 1870 yılında Merzifon'a gelmiştir. Burada Kara Mustafa Paşa Camii civarında bulunan Yeni Medrese diye bilinen medresede ikamet ederek Urgancızâde Süleyman Efendi'den sarf ilminden *Emsile*,³⁰ *Binâ*,³¹ *Maksûd*³² ve *İzzî*,³³ nahiv ilminde *Avâmil*³⁴ ve *İzhâr*³⁵ derslerini okumuştur. Daha sonra 1873 yılında Amasya'ya gitmiştir. Burada Sultan Bayezid Medresesi'nde kalarak eski müftü Hacı Osman Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Bu âlimden sarf, nahiv, mantık, meânî; fıkıhtan Halebî'nin *Mültekâ*'sını;³⁶ usulden *Mirât'*,³⁷ hadisten *Sîfâ-i Şerîfi*,³⁸ âdâb ilminden *Hüseyniyye*³⁹ ile *Velediyye*'nin⁴⁰ şerhleri *Abdulvahhâb*⁴¹ ve *Vazîyye*'yi,⁴² kelâm ilminden *Akâ'id-i Ömer en-Nesefî*,⁴³ *Ramazan Efendi*,⁴⁴ *Celâl ed-Devvâni* ve *Hâsiye-i Gelenbevi*'yi,⁴⁵ tefsir ilminden er-Rahmân ve en-Nebe surelerinin tefsirini okumuştur. Ahmed Hilmi Efendi, Amasya müftüsü

³⁰ *el-Emsile*, Arapça kelimelerin çekim kalıplarını anlatan anonim sarf kitabıdır. bk. İsmail Durmuş, "el-Emsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/166-167.

³¹ *Binâ* diye meşhur olan *Binâ'l-Efâl*; Arapça'daki fiil kalıpları konusunda hazırlanan ve müellifi bilinmeyen bir sarf kitabıdır. bk. Mehmet Çakır, "Binâ'l-Efâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/179.

³² *el-Maksûd*, Arapça sülâsî, rubâî, humâsî gibi çeşitli fiil kalıplarından bahseden ve müellifi bilinmeyen bir sarf kitabıdır. bk. *Maksud*, *Mecmuat'üs-Sarf* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010). Kenan Demirayak, "el-Maksûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/453.

³³ *İzzî*, İzzeddîn ez-Zencânî'nin (öl. 660/1262?) *el-İzzî fi-t-Tâsîf* adlı sarf ilmine dair kaleme aldığı eserdir. bk. İzzeddîn Zencânî, *el-İzzî Fi-t-Tâsîf (Mecmûatu es-sarf)* (Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2014); Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.

³⁴ *Avâmil*, Arapça'da kelimelerin i'râbına tesir eden âmîllerden özetle bahseden bir eserdir. *el-'Avâmil*, *el-'Avâmilü'l-mî'e*, *Avâmilü'l-i'râb* gibi adlarla da anılır. bk. Birgîvî, *el-'Avâmil* (İstanbul: y.y., 1325/1908); Abdülkâhir el-Cûrcânî, *el-'Avâmilü'l-Mî'e*, nrş. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâğıstânî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009); İsmail Durmuş, "el-'Avâmilü'l-mie", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/106-107.

³⁵ Birgîvî'nin (öl. 981/1573) Arapça nahiv alanındaki eseridir. bk. Hüseyin Elmalı, "İzhârül-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.

³⁶ İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî'nin (öl. 956/1549) yazdığı *Mültekâ'l-Ebhûr* adlı esere kısaca Halebî veya *Mültekâ* denir. bk. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Mültekâ'l-Ebhûr* (Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 4214), 1-94; Şükûr Selim Has, "Halebî, İbrâhîm b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/231-232.

³⁷ Bu eserden kasıt Osmanlı alimi ve müftüsü Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) fıkih usulü alanında yazdığı *Mir'âtû'l-Usûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vusûl* adlı eseri olsa gerektir. bk. Molla Hüsrev, *Mirkâti'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl Mir'âtû'l-Usûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*, çev. Davut İltaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024); Mefail Hızılı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 46.

³⁸ *Sîfâ-i Şerîf*, Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) Hz. Peygamber sevgisi üzerine yazdığı eserdir. bk. Kâdî İyâz, *Sîfâ-i Şerîf Şerîhi*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2023); M. Yaşar Kandemir, "es-Şîfâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/134-138.

³⁹ *Hüseyniyye*, münazara adabından bahseden bir eserdir. bk. *Hüseyniyye* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B7888/11), 141-146.

⁴⁰ *Velediyye*, es-Seyyid eş-Şerîf el-Cûrcânî'nin (öl. 816/1413), mantık alanında yazdığı *Risâle-i Velediyye* adlı eseridir. bk. İbrahim Emiroğlu, "Mantık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/18-28.

⁴¹ *Abdulvahhâb* ifadesiyle Cûrcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî'nin (öl. 1190/1777) yazdığı *Şerhu'l-Velediyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî, *Şerhu'l-Velediyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001), 1-116.

⁴² *Vazîyye* ifadesiyle Cûrcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Adudüddîn el-İçî'nin (öl. 756/1355) yazdığı *er-Risâletü'l-Vazîyye* adlı şerhi kastedilmektedir. bk. Adudüddîn el-İçî, *er-Risâletü'l-Vazîyye* (Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3), 68-70.

⁴³ Ömer en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) akâid ilmine dair 'Akâ'idü'n-Nesefî adlı eseridir. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Akâidü'n-Nesefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/217-219.

⁴⁴ *Ramazan Efendi* ifadesiyle Bihişî Ramazan Efendi'nin (öl. 979/1571) yazdığı *Hâsiyetü'l-Hâsiye 'alâ Şerîhi'l-'Akâ'idü'n-Nesefî* adlı eserine Teftâzânî'nin yaptığı şerhe Hayâlî'nin yazdığı hâsiyenin hâsiyesidir. bk. Mustafa İsmet Uzun, "Bihişî Ramazan Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/145-146.

⁴⁵ *Hâsiye-i Gelenbevi*, Celâlüddîn ed-Devvâni'nin, *Şerhu'l-Akâ'idü'l-Adâdiyye*, adlı eserine İsmâîl Gelenbevi'nin (öl. 1205/1791) yazdığı *Hâsiye 'alâ Şerîhi'l-Celâl* adlı eserdir. bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagür, "Gelenbevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi'den *Meşârik-i Şerîf*,⁴⁶ Hacı Mehmed Emîn Efendi'den *Kasîdetü'l-Bürde*⁴⁷ ve Hâfız Koru Efendi'den kiraat ilminde *Cezerî*'yi⁴⁸ okumuştur. 1887 yılında medrese eğitimini tamamlamıştır. Ahmed Hilmi Efendi, Amasya müftüsü Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi'den 5 Mart 1887 tarihinde icâzetnâme almıştır. Daha sonra Amasya'da Mehmed Paşa Camii'nde talebe-i ulûma dersler vermeye başlamıştır. Sarf, nahiv, mantık, akâid ve kelâm gibi çeşitli alanlarda dersler vermiştir. Ayrıca fikihtan *Mültekâ'l-Ebhûr'u*, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'yi⁴⁹ ve Hâdimî'nin çeşitli eserlerini⁵⁰ okutmuştur. Ders verdiği talebenin bir kısmı köylerde imam ve hatip gibi görevlere heves ederek bu vazifelere ayrıldıkları için dersleri bırakmak durumunda kalmıştır. Bazı talebeleri de İstanbul'a okumaya gitmiştir. Bu suretle Ahmed Hilmi Efendi icâzetnâme vermeye muvaffak olamasa da dersler vermeye devam etmiştir. Telîf ettiği bir eseri bulunmamaktadır. Türkçe ve Arapçayı yazıp okumaktadır. 14 Kasım 1910 tarihinden itibaren 150 kuruş maaş almaya başlamıştır. Ahmed Hilmi Efendi'nin Meşîhat Makamına sunduğu tercüme-i hâl varakası Amasya Kadısı Ali Rızâ b. Hamdi tarafından 7 Mart 1915 tarihinde tasdik olunmuştur.⁵¹

Ahmed Hilmi Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde; ismi: "Hasanoğlu Ahmed Efendi", babasının adı: "İsmâîl Efendi", annesinin adı: "Rukiye Hanım", ikameti: "Merzifon", doğum tarihi: "1271", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "bir zevcesi vardır", boyu: "uzunca", gözü: "ela", siması: "esmer", alametifarikası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Sûfîzâde", meskeni: "2/1" ve nev-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Nüfus tezkiresi Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 10 Şubat 1905 tarihinde asılina mutabık olarak onaylanmıştır.⁵²

Meşîhat Arşivinde Ahmed Hilmi Efendi'nin Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Haci Mehmed Efendi'den aldığı 9 Cemâziyelâhir 1304/5 Mart 1887 tarihli icâzetnâmesi yer almaktadır. İcâzetnâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadisler bulunmaktadır. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmaktadır. Bu silsileyi bir tablo halinde şöyle ifade edebiliriz:

Tablo 2. Ahmed Hilmi Efendi'ye ait icâzetnâmedeki hocaların silsilesi⁵³

Ahmed Hilmi Efendi b. İsmâîl el-Merzifûnî (kendisi)
Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. el-Hâc Mehmed Efendi
el-Hâc Mustafâ Efendi eş-Şîrvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî
Sirâcüddîn İsmâîl eş-Şîrvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî
(Bundan sonra silsile 2 kola ayrılır.)
Yahyâ el-Mervezî
Evliyâzâde eş-Şeyh Abdurrahman el-Erzincânî
Ebû'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn Efendi el-Hâdimî

⁴⁶ *Meşârik-i Şerîf*, Kâdî İyâz'ın, Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile İmâm Mâlik'in *el-Muvatṭâ'a*nda geçen garîb kelimeleri açıklamak üzere yazdığı hadis kitabıdır. bk. M. Yaşar, Kandemir, "Kâdî İyâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/116-118.

⁴⁷ *Kasîdetü'l-Bürde*, Kâ'b b. Züheyîr'in (öl. 24/645?) Hz. Peygamber'e sunduğu ünlü kasidesidir. bk. Kenan Demirayak, "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/566-568.

⁴⁸ *Cezerî*, İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429), kiraat alanında yazdığı *en-Neşr fi'l-Kîrâ'âtî'l-âşr*, *Tâyyibetü'n-Neşr ve Takribü'n-Neşr* adlı eserlerine verilen addır. bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

⁴⁹ *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Birgivî Mehmed Efendi'nin (öl. 981/1573) Kur'ân'a ve sünnete uyma ve bid'atlardan kaçınma konusundaki kitabıdır. bk. Huriye Martı, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/106-108.

⁵⁰ *Hâdimî*, Osmanlı âlimlerinden Ebû Saîd Hâdimî (öl. 1176/1762) olsa gerektir. Tefsir, hadis, fikih, tasavvuf ve akâide dair çok sayıda eseri vardır. bk. Mustafa Yaya, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/24-26.

⁵¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 1-2.

⁵² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3.

⁵³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3.

es-Şeyh Muhammed el-Kezberî	Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî (Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
Abdurrahman el-Kezberî	Babası es-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed b. Muhammed el-Kâzâbâdî
es-Şeyh Muhammed el-Mekkî el-İmâm el-Muammer el-Mekkî	Muhammed et-Tarsûsî	Şeyhüislâm Muhammed et-Tefsîrî es-Sivâsî
es-Şeyh Ahmed el-Yemenî el-İmâm Yahyâ b. Mükerrem et-Taberî	Muhammed b. Ali el-Kâmilî	Molla Ali el-Gûrânî
dedesi el-İmâm Muhibbüddîn et-Taberî	Hayruddîn er-Remlî	es-Şeyh Abdullâh el-Cezerî
el-Burhân İbrâhîm	Ahmed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Münçel
es-Şeyh Abdurrahman el-Fergânî	Babası Şeyhüislâm Zekerîyyâ el-Ensârî	el-Mirzâcan es-Şîrâzî
Abdurrahman el-Fârisî el-Fergânî	İbn Hacer el-Askalânî	el-Muhakkik ed-Devvânî
es-Şeyh Ahmed el-Ebdâl Ebû Lokmân Yahyâ	Burhanüddîn İbrâhîm	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
el-İmâm Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	Allâme İbni Şahne	es-Seyyid es-Şerîf el-Cûrcânî
el-İmâm Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî	Sirâcüddîn ez-Zebîdî	Mubârekşâh el-Buhârî
	Ebu'l-Vakt Abdülevvel	el-Muhakkik er-Râzî
	Ebu'l-Hasan Abdurrahman	Allâme es-Şîrâzî
	Abdullah es-Serahsî	el-Kâtib el-Kazvînî
	Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	el-İmâm Fahrüddîn er-Râzî
	Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî	el-İmâm el-Gazzâlî
		İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-'Âl
		Babası el-İmâm Ebü't-Tayyib
		Ebû İshâk İbrâhîm el-Mervezî
		Ebû'l-Abbas Ahmed
		Ebû'l-Kâsim Osman
		İbrâhîm b. İsmâîl
		Muhammed b. İdrîs es-Şâfiî
		Muhammed b. el-Hasan es-Şeybânî
		İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe
		Hammâd b. Süleymân
		İbrâhîm en-Nehâ'î
		Alkame b. Kays
		Ebû Abdurrahman b. Esved
		Ebû Abdurrahman b. Abdullâh
		Abdullâh b. Mes'ûd
		Ali b. Ebû Tâlib
		Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (s.a.s)

İcâzetnâmenin sonunda Ahmed Hilmi Efendi'ye hocası Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi tarafından verilen bazı tavsiyelere yer verilmiştir. Bu tavsiyeler yukarıda bahsedildiği üzere Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'nin talebesi Abdülazîz Efendi'ye verdiği tavsiyeler ile aynıdır.⁵⁴

⁵⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3-4.

5. Mustafa Tevfik Efendi

Mustafa Tevfik Efendi, 1858 yılında Amasya sancağına tâbî Köprü kasabasının Yeni Cami-i Şerif Mahallesi'nde doğmuştur. Mahlası Tevfik olup Köprülü Hacı Hâfız diye şöhret bulmuştur. Babasının adı Hüseyin Efendi'dir. Tanınmış bir sülaleye mensup değildir. Mustafa Tevfik Efendi çocukluk yaşlarında Köprü kasabasında Abdulganizâde Mektebi'nde eğitimine devam etmiş, burada 10 yaşına kadar Kur'ân-ı Kerîm'i hifzederek hâfız olmuştur. Buluğ çağına kadar söz konusu mektepte okumuştur. Hem mektep hocalarından hem de mahallî ulemadan ilmihal, tecvid, sarf ve nahiv gibi ilimleri öğrenmiştir. İlim tahsili için Amasya'ya gelerek burada Sultan Bayezid Medresesi'nde eğitim görmüştür. Bu medresede kalarak ulemadan çeşitli ilimlere ait dersleri takip etmiştir. Özellikle Harputî Ali Efendi'nin derslerine devam etmiş ve 1883 yılında ondan icâzettâme almıştır. 1884 yılında Amasya'ya yerleşmiş ve burada dersler vermeye başlamış, yetiştirdiği talebelerine iki defa icâzettâme vermiş ve üçüncüsünü vermeye de yaklaşmıştır.

Mustafa Tevfik Efendi, Amasya'da dersler verdiği dönemde medreselerde okutulan çeşitli eserlere şerhler ve hâsiyeler yazmıştır. Bunlar hakkında bilgi vermek gerekirse:⁵⁵

- *Hâkâiku'l-Beyân*⁵⁶ risâlesini şerh etmiştir.
- Adudüddîn el-Îcî'nin (öl. 756/1355) bir buçuk varaktan oluşan ve dil ile varlık arasındaki ilişkinin mantık esasına göre kurulması gerektiğinden bahseden *er-Risâletü'l-vaz'îyye*⁵⁷ adlı eserini şerh eden meşhur Türk astronom ve matematikçisi Ali Kuşçu'nun (öl. 879/1474) *Serhu'r-risâleti'l-vaz'îyye*⁵⁸ adlı eserini şerh etmiştir.
- Ebû'l-Ceyş diye bilinen Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî el-Endelûsî (öl. 1065) tarafından yazılan ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulan *'Arûzu'l-Endelûsî*⁵⁹ adlı esere bir şerh yazmıştır.
- Birgivî'nin (öl. 981/1573), hadis metodolojisi alanında yazdığı oldukça değerli bir risale olan *Risâle fî usûli'l-hadîs*⁶⁰ isimli eserine Dâvûd-i Karsî (öl. 1169/1756) tarafından yapılan *Serhu Usûli'l-ḥadîs li'l-Birgivî*⁶¹ adlı şerhine bir hâsiye yazmıştır.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (öl. 1145/1732) mantık, cedel ve münazara alanında yazdığı *Takrîrü'l-kavâñîni'l-mütedâvile min 'îlmi'l-münâzara*⁶² adlı eserine şerh yazmıştır.

⁵⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁵⁶ Mantık alanında yazılan bu eser için bk. Tâhir, *Hâkâiku'l-Beyân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 00595), 1-14.

⁵⁷ Eser için bk. Tahsin Görgün, "Îcî, Adudüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 2000), 21/410-414.

⁵⁸ Eser için bk. Cengiz Aydin, "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 1989), 2/408-410.

⁵⁹ Eser için bk. Yasin Dursun, *Koca Râğıb Paşa'nın Arûz Risâlesi Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 2.

⁶⁰ Eser için bk. Emrullah Yüksel, "Birgivi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 1992), 6/191-194.

⁶¹ Eser için bk. Cemil Akpinar, "Dâvûd-i Karsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 1994), 9/29-32.

⁶² Eser için bk. Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayıncılık, 2008), 35/368-370; Necmeddin Pehlivan, "Saçaklızâde de Mu'allîl", *Felsefe Dünyası* 57 (2013), 185-198; Yusuf Türker, *Sâçaklı-zâde'nin "Takrîrü'l-kavâñîni'l-mütedâvile min 'îlmi'l-münâzara" Adlı Eserinin Tahkîki, Tercümesi ve Konuları Bakımında İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

- Fâtih Sultan Mehmed dönemi âlimlerinden Molla Hayâlî'nin (öl. 875/1470?) *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye*⁶³ adlı eserine bir şerh yazmıştır.
- Matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Osmanlı âlimlerinden Gelenbevî'nin (öl. 1205/1791) kelâm ilmi konusunda yazdığı *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Celâl*⁶⁴ adlı eserine telhis (özet) yazmıştır.
- Osmanlı fakihleri ve mutasavvıflarından Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (öl. 1176/1762) fıkıh usulü konusunda ele aldığı *Mecâmi'u'l-Hakâ'ik*⁶⁵ adlı eserini sünnet bahsine kadar şerh etmiştir.⁶⁶

Mustafa Tevfik Efendi, medreselerde okutulan bazı ders kitaplarına ta'lîkât ve izâhât yazmıştır. Yani eserlerin daha iyi anlaşılması için sayfa kenarlarına açıklamalar ve notlar⁶⁷ koymuştur. Hatta bazı konularla ilgili olarak risaleler telif etmiştir. Ancak bunlar basılmamıştır.⁶⁸ Bu izahlar hakkında şu bilgiler verilebilir:

- İbnü'l-Hâcîb'in (öl. 646/1249) Arapça nahiv/cümle bilgisi konusunda yazdığı *el-Kâfiye* adlı eserini şerh eden Abdurrahman-ı Câmî'nin (öl. 898/1492) *Molla Câmî* olarak meşhur olan *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eserine bazı ta'lîkât ve izahlar yazmıştır.
- Molla Fenârî'ye (öl. 834/1431) ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.
- İbn Sînâ geleneğine bağlı kalan din, felsefe ve mantık âlimlerinden olan Kutbüddîn er-Râzî (öl. 766/1365) tarafından yazılan *Tahrîrü'l-kavâ'idi'l-mantikiyye fî şerhi'r-risâleti's-Şemsîyye*⁶⁹ isimli eserin "Tasavvurât" ve "Tasdîkât" adlı bölümlerine bazı ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.
- Gelenbevî'nin *Burhân-ı Gelenbevî* olarak da bilinen *el-Burhân (fî 'ilmi'l-mantık ve fenni'l-mîzân)* adlı eserine ve şerhine ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.
- Gelenbevî'nin *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Celâl*⁷⁰ adlı eserine ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.
- Osmanlı son dönem âlimlerinden Sirozlu Hâfız Seyyid Efendi'nin (öl. 1269/1852) kinaye, mecaz ve hakikat konularını içeren beyan ilmine dair yazdığı *Şerhu'l-'Alaka ve Hâşîye ala Vaz'iyye li-Ali Kuşçu*⁷¹ adlı esere ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.

⁶³ Eser için bk. Adil Bebek, "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/3-5.

⁶⁴ Eser için bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

⁶⁵ Eser için bk. Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", 15/24-26.

⁶⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁶⁷ Sedat Şensoy, "Ta'lîkât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/508-510.

⁶⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁶⁹ Eser için bk. Hüseyin Sarıoğlu, "Râzî, Kutbüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/485-487.

⁷⁰ Eser için bk. Gölcük - Yurdagür, "Gelenbevî", 13/552-555.

⁷¹ Eser için bk. İbrahim Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagat Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 13 (2011), 119-134.

- Hanefî fakihi, muhaddis, müfessir ve kiraat âlimi Ali el-Kârî'nin (öl. 1014/1605) *Dav'ü'l-me'âlî şerhu Bed'i'l-emâlî*⁷² adlı eseri ile Ramazan Efendi'nin *Serh-i 'Akâ'id* üzerine yazdığı esere⁷³ ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.
- Hayâlî'nin *Hâsiye-i Siyâlkûti*'sına ta'lîkât ve izâhât yazmıştır. Bu ifadeden kastın Fâtih Sultan Mehmed dönemi âlimlerinden Hayâlî'nin kelâm alanında yazdığı *Hâsiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idî'n-Nesefiyye*⁷⁴ adlı eserine kelâm, mantık, tefsir, dil ve belâgat alanlarında hâsiyeleriyle tanınan Hindistanlı âlim Siyâlkûti'nin (öl. 1067/1657)⁷⁵ yazdığı şerhe⁷⁶ Mustafa Tevfik Efendi tarafından yapılan ta'lîkât ve izâhât olsa gerektir. Bu ifade de Hayâlî'nin Arap dili ve edebiyatı konusunda yazdığı *et-Ta'lîkât 'ale'l-Muṭawvel*⁷⁷ adlı eseri şerh eden Harputlu Hacı Hâfız Abdülhamid Hamdi Efendi'nin (öl. 1320/1902) *el-Hallü'l-Mükemmeli 'ale'l-Hevâsi's-Siyâlkûtiye 'ale'l-Mutawwal*⁷⁸ adlı eserine Mustafa Tevfik Efendi tarafından yapılan ta'lîkât ve izâhâtın da kastedilmiş olma olasılığı vardır.
- Molla Hürev'in (öl. 885/1480) fikih usulüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl* adlı eserine Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751) tarafından yapılan *Hâsiye 'alâ Mir'âti'l-usûl*⁷⁹ adlı hâsiyesine ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.⁸⁰

Mustafa Tevfik Efendi 28 Şubat 1900 - 13 Mart 1904 tarihleri arasında 4 sene aylık 250 kuruş maaşla Amasya Mahkeme-i Bidâyet azâlığı yapmıştır. Ocak 1910 tarihinden itibaren 8. sınıf itibariyle muhassasât-ı ilmiyyeden 200 kuruş maaş almıştır. Bunun haricinde bir maaşı yoktur. Görev süresi boyunda hiçbir halden dolayı muhakeme altına alınmamıştır. 2 Temmuz 1910 tarihinde yaptığı görevlere ilişkin mazbata suretini, tercüme-i hôl varakasını, tezkire-i Osmâniyye ve icâzettâme suretlerini Meşîhat Makamına göndermiştir.⁸¹

Mustafa Tevfik Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde onun; ismi: "Semercizâde Mustafa Efendi", babasının adı: "Hüseyin Efendi Köprülü", annesinin adı: "Hatice Hanım", doğum tarihi: "1274", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "bir zevcesi vardır", boyu: "uzun", gözü: "ela", siması: "büğday", alametifaraskı: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Süffler Mahallesi", meskeni: "18/1" ve nev-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Söz konusu tezkirenin 12 Ocak 1905 tarihinde yazıldığı ve Amasya livası nâibi tarafından 2 Temmuz 1910 tarihinde aslına mutabık olarak kendisine verildiği anlaşılmaktadır.⁸²

Meşîhat Arşivinde Mustafa Tevfik Efendi'ye ait 4 icâzettâmenin sureti vardır. Bu icâzettâmelerin Ali Harpûti el-Amâsî, Köprü kasabası müftüsü Mehmed Emîn Efendi, Yûsuf

⁷² Eser için bk. Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/403-405.

⁷³ Bununla Bihiştî Ramazan Efendi'nin yazdığı *Hâsiyetü'l-Hâsiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idî'n-Nesefiyye li'l-Hayâlî* adlı eser kastedilmiş olsa gerektir. bk. Uzun, "Bihiştî Ramazan Efendi", 6/145-146.

⁷⁴ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁵ "Siyâlkûti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 7 Nisan 2024.

⁷⁶ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁷ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁸ Eser için bk. Nevzat Ülger, "Harput'ta Yetişen İlim Adamları (Yukarışehir'in Işık İnsanları)", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şâhiyetler Sempozyumu Bildiriler* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016), 1/381-395.

⁷⁹ Eser için bk. Ferhat Koca, "Mir'âtü'l-Usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/148.

⁸⁰ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁸¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁸² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

Bahri Çorumî'nin torunu İbrâhîm ve Ebü'l-Kemâl es-Seyyid Mehmed Âtif el-İstanbûlî tarafından kendisine verildiği görülmektedir.⁸³ Ali Harpûtî el-Amâsî'nin çeşitli ilimler alanında verdiği icâzettâmede hocaların silsilesi sırasıyla şu şekilde zikredilmektedir.

Tablo 3. Ali Harpûtî el-Amâsî tarafından Mustafa Tevfik Efendi'ye verilen icâzettâmedeki hocaların silsilesi:⁸⁴

Mustafâ Tevfik Efendi (kendisi)	
Ali el-Harpûtî el-Amâsî	
Îsâ er-Rûhî eş-Şîrvânî el-Amâsî	
Siracüddîn İsmâîl eş-Şîrvânî el-Amâsî	
Abdurrahman el-Erzincânî	
Ebü'l-Hayr Muhammed Emîn el-Hâdimî	
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî	
(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
Babası eş-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed el-Kâzâbâdî
Mehmed b. Ahmed et-Tarsûsî	Muhammed b. Hamza et-Tefsîrî es-Sivâsî
Muhammed b. Ali ed-Dîmeşkî	Ali el-Gûrânî
Hayruddîn er-Remlî	Abdullah el-Cezerî
Ahmed b. Münçel Muhammed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Münçel
Babası Şeyhüllâh Zekeriyâ el-Ensârî	Mirzâcan eş-Şîrâzî
İbn Hacer el-Askalânî	Cemâlüddîn eş-Şîrâzî
Burhânüddîn İbrâhîm el-Bâ'lî	Celâl ed-Devvânî
Abdülberî b. Şahne el-Halebî	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
Sirâcüddîn ez-Zebîdî	es-Seyyid eş-Şerîf el-Cûrcânî
Ebü'l-Vakt Abdülevvel es-Sicîzî	Mubârekşâh el-Buhârî
Ebü'l-Hasan Abdurrahman	Kutbüddîn er-Râzî
Abdullah es-Serahsî el-Hamevî	Allâme Kutbüddîn eş-Şîrâzî
Muhammed b. Yûsuf el-Ferîî	Nasîrüddîn et-Tûsî
Emîrû'l-muhaddisîn İsmâîl el-Buhârî	Ebû Bekir b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî
	el-Îmâm er-Râzî
	Ebû Nasr es-Semnânî
	Muhammed b. Yahyâ en-Nîsâbûrî
	el-Îmâm el-Gazzâlî
	Îmâmü'l-Haremeyn
	Babası el-Îmâm Ebû't-Tayyib
	Ebû Ishâk el-Mervezî
	İbn Süreyc
	Ebû'l-Kâsim el-Enmâtî
	İsmâîl el-Müzenî
	el-Îmâm eş-Şâfiî
	el-Îmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
	Îmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit
	Hammâd b. Süleymân
	İbrâhîm en-Nehâ'î
	Alkame b. Kays
	Ebû Abdurrahman b. Abdullah
	Ebû Abdurrahman b. el-Esved
	Abdullah b. Mes'ûd
	Ali b. Ebû Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (s.a.s)

⁸³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

Mustafa Tevfik Efendi'nin ikinci icâzettâmesi Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi'den aldığı icâzettâmedir. Hocası mantık, mefhum ve çeşitli funûn ilimleri alanında icâzet verdiği ve bu dersleri okutabileceğini ifade etmiştir. Bu icâzettâmedeki hocaların silsilesi Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'ye kadar zikredilmiş ve bundan sonraki silsilenin yukarıdaki silsile ile aynı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Mustafa Tevfik Efendi'nin Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi'den aldığı icâzettâmedeki hocaların silsilesi:⁸⁵

Mustafâ Tevfik Efendi (kendisi)
Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi
Hocazâde İbrâhîm er-Rûşdî b. Ali el-Cânîkî el-Amâsî
Allâme Hasan b. Mehmed el-Amâsî
Bahru'l-Ulûm Osman b. Ali el-Çorumî
Allâme Kâsim b. Mahmûd el-Kayserî
Osman b. Mustafâ el-Akşehrî
eş-Şeyh Ömer el-Harputî
eş-Şeyh Muhammed Saîd el-Medenî
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî

(Bundan sonrası Tablo 3'te Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'den sonraki silsile ile aynıdır.)

Mustafa Tevfik Efendi üçüncü olarak Yusuf Bahri Çorumî'nin torunu İbrâhîm'den icâzettâme almıştır. Hocası özellikle hadis ilmi, *Sahîh-i Buhârî*, fikih ilmi, mantık, mefhum, funûn ilimleri olmak üzere tüm ilimlerde kendisine icâzet verdiği açıkça ifade etmiştir.

Mustafa Tevfik Efendi'nin dördüncü icâzettâmesini ise Ebü'l-Kemâl es-Seyyid Mehmed Âtif el-İstanbulî'den almıştır. Tefsir, fikih, hadis, usûl, nahiv, sarf, mantık, bedî', lûgat, arûz, inşâ, meânî ve diğer funûn, alet ve şerî ilimler alanlarında kendisine icâzet verilmiştir. İcâzettâmede hocaların silsilesine ise yer verilmemiştir.⁸⁶

6. Hacı Hıdrızâde Muharrem Efendi

Muharrem Efendi, 1275/1858-1859 yılında doğmuştur. Hacı Hıdrızâde olarak meşhur olmuştur. Babasının adı Cevahir Efendi'dir. 7 Ağustos 1902 tarihinde resmî olarak devlet hizmetine girmiştir. Bu tarihten 13 Ekim 1909 tarihine kadar 8 yıl 2 ay kadar 150 kuruş maaşa Amasya Pervaz Bey Camii vaizliği ve mektep müallimliği yapmıştır. 14 Ekim 1909 - 31 Aralık 1918 tarihleri arasında ise 9 yıl Amasya merkez müderrisi olarak görev yapmıştır. Bu görevini sürdürürken 240 kuruş maaş almıştır. Böylece toplamda 16 yıl 5 ay kadar devlet hizmetinde bulunmuştur. 22 Aralık 1918 tarihinde vefat etmiştir. Bâb-ı Fetvâ Muhâsebât Dairesi tarafından yapılan incelemelerde vefatından sonra Muharrem Efendi'nin kefalet ve emeklilik aidatı gibi hususlarda mütekâidîn-i ilmiyye sandığına (ilmiyye sınıfı emeklilik sandığına) herhangi bir borcu bulunmadığı tespit edilmiştir. Muharrem Efendi'nin ailesi emeklilik maaşının kendilerine ödenmesi konusunda bir talepte bulunmuştur. Maliye Nezareti yapılan incelemeler sonucunda vefat eden Muharrem Efendi Hacı Hıdrızâde'nin ailesine 12 Aralık 1918 tarihinden itibaren aylık 200 kuruş maaş bağlanması karar vermiş ve bu kararını 23 Haziran 1919 tarihinde Meşîhat Makamına bildirmiştir.⁸⁷

7. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi

Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, 1861 yılında Trabzon vilayetine bağlı Ordu kazasında Aybastı nahiyesinin Yaras köyünde doğmuştur. Kendisi Ali Ustaoğlu şöhretiyle ve Aybastılı lakabıyla tanınmıştır. Bilinen bir sülaleye mensup değildir. Hanefî mezhebindendir.

⁸⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁷ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 4060-01, 1-6.

Amasya'da Mehmed Paşa Mahallesi'nde oturmaktadır. Babasının ismi Molla Tâhiroğlu diye bilinen Mahmud Efendi'dir. Babasının mesleği imamlıktır. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, Aybastı nahiyesinin Esenli köyü mektebinde Kur'an-ı Kerîm, tecvid, namazın şartları, Kemal Paşa, sarf, nahiv, *Avâmil* ve *İzhâr* derslerini okumuştur. 14 Nisan 1880 tarihinde Amasya'ya gitmiş ve Doğrakiye Medresesi'nde ikamet ederek burada müderrisinden Canikli Mehmed Efendi, Köprülü Hacı Hâfız Efendi, eski müftü Hacı Osman Efendi, belde müftüsü Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil Efendi, Sadeddîn ve Mecîdîzâde Sâdîk Efendi, Şîrvânî Abdullah Efendi, Köprülü Ârif Fâzıl Efendi'den dersler almıştır. 1892 yılında medrese eğitimini tamamlamıştır. Amasya'da Canikli Mehmed Efendi'den 9 Şubat 1892 tarihli icâzetnâme almıştır. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin tercüme-i hâl varakasında hangi hocalardan hangi dersleri gördüğü tek tek açıklanmıştır.⁸⁸ Bunu bir tablo halinde şöyle izah edebiliriz:

Tablo 5. Amasya Doğrakiye Medresesi'nde eğitim gören Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin hocaları ve okuduğu dersler⁸⁹

Sıra	Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin hocaları	Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin okuduğu dersler
1	Canikli Mehmed Efendi'den	<p><i>el-Kâfiye</i>,⁹⁰ <i>Molla Câmi</i>,⁹¹ <i>Îsâgûcî</i>'nin⁹² şerhleri <i>Muğni't-tullâb</i>⁹³ ve <i>Fenârî</i>,⁹⁴ <i>Tasavvurât</i> ve <i>Tasdîkât</i>,⁹⁵ <i>Musâ Efendi</i>'nin <i>Kiyâsî Risalesi</i>,⁹⁶ İtikattan <i>Ömer en-Nesefî Hâsiyesi</i> Ramazan Efendi,⁹⁷ <i>Celal Gelenbevî Hâsiyesi</i>,⁹⁸ <i>Şerhu Kasîdeti'l-Emâlî Ali el-Kârî</i>,⁹⁹</p>

⁸⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.

⁸⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.

⁹⁰ *el-Kâfiye*'den kasıt, İbnü'l-Hâcib'in (öl. 1249) nahiv konularını anlattığı *el-Kâfiye* adlı eseridir. bk. Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

⁹¹ *Molla Câmi*'den maksat Abdurrahman-ı Câmi'nin (öl. 989/1492) *Molla Câmi* diye bilinen *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eseridir. bk. Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

⁹² *Îsâgûcî*'den kastedilen Esîrüddin el-Ebherî'nin (öl. 663/1265?) *Îsâgûcî fi'l-mantık* adlı eseridir. bk. Abdulkuddüs Bingöl, "Îsâgûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/488-489.

⁹³ *Muğni't-tullâb*'tan kastedilen Mahmûd b. Hasan el-Mağnîsı'nın mantık ilminde yazdığı *Muğni't-tullâb* şerhu *Îsâgûcî* adlı eseridir. bk. Mahmûd b. Hasan el-Mağnîsı, *Muğni't-tullâb* şerhu *Îsâgûcî* (İstanbul: Haşimî Yayınevi, 2015).

⁹⁴ *Fenârî*'den kastedilen el-Ebherî'nin *Îsâgûcî fi'l-mantık* adlı kitabına Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) yazdığı *el-Fevâ'idü'l-Fenârîyye* adlı şerh olsa gerektir. bk. İbrahim Hakki Aydin, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/247-248.

⁹⁵ Bu ifadeeden, Kutbüddin er-Râzî'nin (öl. 766/1365) *Tahrîrü'l-kavâ'idü'l-mantukiyye fi şerhi'r-Risâleti's-Şemsîyye* isimli eserin "Tasavvurât" ve "Tasdîkât" adlı bölümleri kastedilmektedir. bk. Sarıoğlu, "Râzî, Kutbüddin", 34/485-487.

⁹⁶ Bu ifadeyle Mûsâ Efendi el-Pehlevânî b. Abdullah et-Tokâdî'nin (öl. 1133/1721) mantık alanında yazdığı *er-Risâletü'l-kîyâsiyye* adlı eser kastedilmektedir. bk. Mûsâ Efendi Pehlevânî b. Abdullah et-Tokâdî, *er-Risâletü'l-kîyâsiyye* (Ankara: Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 1464/4), 30b - 31b; Mustafa Borsbuğa - Coşkun Borsbuğa, "İrade-i Cüz'iyye ve Însan Fiilleri Hakkında Bir Risale ve Hâsiyesi: Mûsâ b. Abdullah el-Pehlevânî et-Tokâdî'nin 'el-İhtimâlatü'l-Vâki'a fi Efâlî'l-'ibâd" Adlı Risalesi ve Ali B. Muhammed b. Hasan er-Rizevi'nin Hâsiye 'alâ Risâleti'l-İhtimâlatü'l-Vâki'a fi Efâlî'l-'ibâd' Adlı Hâsiyesi", *ATEBE* 4 (2020), 57-100.

⁹⁷ Bu ifadeyle Bihiştî Ramazan Efendi'nin yazdığı *Hâsiyetü'l-Hâsiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idü'n-Nesefîyye li'l-Hayâlî* adlı eser kastedilmiş olsa gerektir. bk. Uzun, "Bihiştî Ramazan Efendi", 6/145-146.

⁹⁸ Bu ifadeyle İsmâîl Gelenbevî'nin (öl. 1205/1791) *Hâsiye 'alâ Şerhi'l-Celâl* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. Bu eser Adudüddin el-İç'ün (öl. 1355) *el-'Akâ'idü'l-Adudiyye* adlı risâlesine Celâlüddîn ed-Devvânî (öl. 1502) tarafından yapılan ve daha çok *Celâl* olarak bilinen şerhine yazılmış önemli bir hâsiyedir. bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

⁹⁹ Bu ifadeyle, Ali b. Osman el-Ûşî'nin (öl. 575/1179?) Mâtürîdiyye akâidi hakkında yazdığı *el-Emâlî* üzerine Ali el-Kârî'nin (öl. 1605) yazdığı *Dav'ü'l-me'âli fi şerhi Bed'i'l-emâlî* adlı şerhi kastedilmiş olsa gerektir. Bu eser *el-Emâlî*'nin en meşhur şerhlerinden biridir. bk. M. Sait Özvarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/73-74.

		<i>el-Fikhü'l-Ekber</i> , ¹⁰⁰ <i>İlm-i usulden Mecâmi'</i> , ¹⁰¹ <i>İlm-i fikhtan Dürer ve Gurer</i> , ¹⁰² <i>İlm-i âdâbdan Abdulvahhâb'ın Velediyye</i> ¹⁰³ <i>serhi</i> ¹⁰⁴ ve <i>Vaz'îyye</i> , ¹⁰⁵ <i>Ta'lîmû'l-mûte'allim</i> , ¹⁰⁶ <i>Sarftan Merâh</i> şerhi, ¹⁰⁷ <i>Hadisten Nuhbetü'l-Fiker</i> , ¹⁰⁸ Tefsirden otuzuncu cüz en-Nebe' tefsirini, Kâdî Beyzâvi'den ¹⁰⁹ dördüncü cüz ve el-Bakara suresini okumuştur.
2	Köprülü Hacı Hâfız Efendi'den	Fikih alanında <i>Halebî</i> ve <i>Kudûrîyi</i> , ¹¹⁰ meânî ilmini, bedî ilmini, belâgat ilminde Seyyid Hâfız'ın <i>Alâka</i> şerhi ¹¹¹ ve beyân ilminde <i>İsti'âre Hâsiyesi</i> 'ni ¹¹² okumuştur.
3	Eski müftü Hacı Osman Efendi'den	<i>İsti'âre-i İslâm'i</i> ¹¹³ okumuştur.

¹⁰⁰ Bu eser, Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) akâid alanında yazdığı *el-Fikhü'l-Ekber* adlı eseridir. bk. Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sabit. *el-Fikhü'l-Ekber* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Resîd Efendi, 01053-012), 95-98.

¹⁰¹ Bu ifadeyle Ebû Saîd el-Hâdim'ün (öl. 1176/1762) *Mecâmi'u'l-Hakâ'ik* adlı eseri kastedilmektedir. bk. Yaya, "Hâdimî, Ebû Saîd", 15/24-26.

¹⁰² Bu ifadeyle Molla Hüsrev'in *Gurerü'l Ahkâm* adlı eser ve bu esere kendisinin yazdığı *Dürerü'l-hükkâm* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/27-28.

¹⁰³ *Velediyye*, es-Seyyid eş-Şerîf el-Cûrcânî'nin (öl. 816/1413), mantık alanında yazdığı *Risâle-i Velediyye* adlı eserdir. bk. Emiroğlu, "Mantık", 28/18-28.

¹⁰⁴ Bu ifadeyle Cûrcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Abdülvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî'nin (öl. 1190/1777) yazdığı *Serhu'l-Velediyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Abdülvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî, *Serhu'l-Velediyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001), 1-116.

¹⁰⁵ Bu ifadeyle Cûrcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Adudüddîn el-Îcî'nin yazdığı *er-Risâletü'l-Vaz'îyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Adudüddîn el-Îcî, *er-Risâletü'l-Vaz'îyye* (Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3), 68-70.

¹⁰⁶ Burhâneddîn Zernûci'nin eğitim alanında yazdığı *Ta'lîmû'l-mûte'allim tarîka't-te'allüm* adlı eserdir. bk. Mehmet Faruk Bayraktar, "Zernûci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/142-143.

¹⁰⁷ *Merâh*, Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-Ervâh* adlı serif (kelime bilgisi) kitabına denir. bk. Kenan Demirayak, "Merâhu'l-Ervâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/165-166.

¹⁰⁸ Bununla, Îbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (öl. 643/1245) usûl-i hadîs alanındaki *Mukaddime* adlı kitabı Îbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) yazdığı *Nuhbetü'l-fiker* adlı muhtasar kitap kastedilmektedir. bk. M. Yaşar Kandemir, "Mukaddimetü Îbni's-Salâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/121-124.

¹⁰⁹ Bu ifadeyle Süleyman Sadreddîn Şevki Efendi'nin, Kâdî Beyzâvi'nin (öl. 685/1286), *Envârû't-tenzîl ve esrârû't-te'vel* adlı tefsirini okuduğu anlaşılmaktadır. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/103-104.

¹¹⁰ *Kudûrî* ifadesiyle Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed el-Kudûrî'nin (öl. 428/1037) fikih alanında yazdığı *el-Muhtasar* adlı eser kastedilmektedir. bk. Cengiz Kallek, "Kudûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/321-322.

¹¹¹ Bu ifadeyle Sirozlu Hâfız Seyyid Efendi'nin *Serhu'l-Alaka ve Hâsiye 'alâ Vaz'îyye li-Ali Kuşcu* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", 119-134.

¹¹² Bu ifadeyle Kayserili İbrahim b. Muhammed'in (öl. 1253/1837) *Serhu'l-İstiâre li'l-İslâm* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", 119-134.

¹¹³ Bu ifadeyle Ebû'l-Kâsim el-Leysi es-Semerkevî'nin (öl. 888/1483'ten sonra) *Risâletü'l-istiâre* adlı eserine Îsmüddîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferâyînî'nin (öl. 945/1538) yazdığı *Serhu Risâletü'l-istiâre* adlı şerh kastedilmiş olsa gerektir. bk. İsmail Durmuş, "İsferâyînî, Îsmüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/516-517.

4	Belde müftüsü Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil Efendi'den	er-Rahmân ve el-Vâki'a suresinin tefsirini, nahiv ilminde <i>Netâicü'l-Efkâr</i> ¹¹⁴ ve sarf ilminde <i>İzzî</i> şerhi Sadeddîn'i ¹¹⁵ okumuştur.
5	Mecîdîzâde Sâdîk Efendi'den	<i>Cezerîyi</i> ¹¹⁶ teallüm etmiştir.
6	Şîrvânî Abdullah Efendi'den	Farsça kavâid ve <i>Nasîhatü'l-Hükemâ</i> 'yi ¹¹⁷ okumuştur.
7	Köprülü Arif Fâzil Efendi'den	Ferîdüddîn Attâr'ın <i>Pendnâme</i> 'sini ¹¹⁸ ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin <i>Gûlistân</i> 'ı ¹¹⁹ okumuştur.

Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, icâzettâname aldıkten sonra Amasya'da Doğrakiye Medresesi'nde kalmaya devam ederek burada dersler vermeye ve talebe okutmaya başlamıştır. Sarf, nahiv, mantık, meânî, akâid, *Celâl*, *el-Emâlî*, *Fikh-i ekber*; fıkıhtan *Kudûrî*, *Mültekâ* ve sair kitapları tekâmîl-i nesh ettirerek 8 Nisan 1908 tarihinde icâzettâname vermiştir. İcâzettâname merasimine o sırada Amasya'da bulunan Sivas eski valisi Reşîd Âkîf Paşa da katılmıştır. Valinin arzıyla 29 Nisan 1908 tarihinde kendisine bir kita altın madalya verilmiştir. Talebeye icâzet verdikten sonra 14 Eylül 1910 tarihinde müstehikkîn-i ilmiyye tahsisatından 100 kuruş maaş almaya başlamıştır. Telif ettiği bir eseri yoktur. 8 Mart 1915 tarihli beyana göre bu tarihte Amasya'da Sultan Bayezid Cami-i Şerifi'nde Buhârî-i Şerîf kiraat etme görevini yürütmektedir. Devlet memuru olarak herhangi bir görev almamış ve mahkemeye sevk edilmemiştir.¹²⁰

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin, ismi: "Ali Ustaoglu Süleyman Sadeddîn Efendi", babasının adı: "Mahmud", annesinin adı: "Emine Hanım", doğum tarihi: "1277", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekâr olduğu: "zevcesi vardır", boyu: "uzun", gözü: "ela", siması: "buğday", alamet-i farikası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Mehmed Paşa Mahallesi", meskeni: "12/1" ve nev-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Nüfus tezkiresi Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 9 Mart 1915 tarihinde asıl纳na mutabık olarak onaylanmıştır.¹²¹

Meşîhat Arşivinde Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin Amasya'da Canikli Mehmed Efendi diye de bilinen Seyyid Mehmed Hamdi Çarşambavî el-Amâsi'den aldığı 10 Receb 1309/9 Şubat 1892 tarihli icâzettânamesi bulunmaktadır. Bu icâzettâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadislere yer verilmiştir. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmıştır. İcâzettâmedeki hocaların silsilesini tablo halinde söyle verebiliriz:

Tablo 6. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'ye ait icâzettâmedeki hocaların silsilesi¹²²

¹¹⁴ Bununla İmâm Birgivî'nin (öl. 981/1573) nahiv hakkındaki *İzhârû'l-esrâr* adlı eserine Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın (Adalî'nın) (öl. 1085/1674?) yazmış olduğu *Netâicü'l-efkâr* adlı şerh kastedilmektedir. bk. İsmail Durmuş, "Adalî, Şeyh Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/347.

¹¹⁵ Bu ifadeyle İzzedîn ez-Zencânî'nın (öl. 660/1227?) *İzzî* ismiyle bilinen sarf kitabına Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) yazdığı *Şerhu Tasrifî z-Zencânî* adlı şerh kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şükrû Özen, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/299-308.

¹¹⁶ Osmanlı medreselerinde kiraat alanında İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) genelde *en-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-'aşr*, *Takribü'n-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-'aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-'aşr*, *Nihâyetü'l-Berera* ve *ed-Dürre* gibi eserleri okutulmuştur. bk. Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kiraat İlmi", *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 511-530.

¹¹⁷ Ahlâk alanında yazılı Farsça bir eserdir. bk. *Nasîhatü'l-Hukemâ* (Konya: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, YB00008563/2), 1-24.

¹¹⁸ Nasihat türünde Ferîdüddîn Attâr'a (öl. 618/1221) nispet edilen *Pendnâme* adlı bir eser vardır. bk. Ferîdüddîn Attâr, *Pendnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cahit Özelli, 00183), 1-35.

¹¹⁹ Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifüddîn Şîrâzî'nin (öl. 691/1292) *Gûlistân* adlı bir eseri vardır. bk. Sa'dî Şîrâzî, *Gûlistân* (Konya: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, BB0000003442), 1-234.

¹²⁰ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.

¹²¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 4.

¹²² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 3.

Süleymân Sadreddîn Şevki Efendi (kendisi)

Canikli Mehmed Efendi diye de bilinen es-Seyyid Mehmed Hamdi Çarşambavî el-Amâsî
el-Hâc Mustafâ eş-Şîrvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî el-Halvetî
Siracüddîn İsmâil eş-Şîrvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî

(Silsile bundan sonra 2 kola ayrılır.)

Yahyâ el-Mervezî	Evliyâzâde eş-Şeyh Abdurrahman el-Erzincânî
eş-Şeyh Muhammed el-Kezberî	Ebü'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn el-Hâdimî
Abdurrahman el-Kezberî	Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî
eş-Şeyh Muhammed el-Mekkî	(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)
el-Îmâm el-Muammer el-Mekkî	Babası Mustafâ el-Hâdimî
eş-Şeyh Ahmed el-Yemenî	Muhammed et-Tarsûsî
Yahyâ b. Mükterrem et-Taberî dedesi Muhibbüddîn et-Taberî	Muhammed b. Ali el-Kâmilî
el-Burhân Îbrâhîm	Hayruddîn er-Remlî
eş-Şeyh Abdurrahman el-Fergânî	Ahmed b. Abdul'âlî
Abdurrahman el-Fârisî el-Fergânî	Babası Şeyhüllâm
Ahmed el-Ebdâl el-Gurâbî	Zekerîyyâ el-Ensârî
Lokmân Yahyâ	İbn Hacer el-Askalânî
el-Îmâm Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	Burhanüddîn Îbrâhîm
el-Îmâm Muhammed b. İsmâil b. Îbrâhîm el-Buhârî	Allâme İbni Şahne
	Sirâcüddîn ez-Zebîdî
	Ebü'l-Vakt Abdülevvel
	Ebü'l-Hasan Abdurrahman
	Abdullah es-Serahsî
	Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî
	Muhammed b. İsmâil el-Buhârî
	Muhammed b. Yahyâ en-Nîsâbûrî
	el-Îmâm el-Gazzâlî et-Tûsî
	Îmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b.
	Abdullah el-Cüveyînî
	Babası el-Îmâm Ebü't-Tayyib Sehl b.
	Muhammed es-Sa'lûkî
	Ebü İshâk Îbrâhîm el-Mervezî
	Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî
	Ebü'l-Kâsim Osman b. Saîd el-Enmâtî
	Ebü İbrâhîm İsmâil el-Müzenî
	el-Îmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî
	Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
	Îmâm-i Azâm Ebû Hanîfe
	Hammâd b. Süleymân
	Îbrâhîm en-Nehâ'î
	Alkame b. Kays
	Ebü Abdurrahman b. Esved b. Yezid
	Ebü Abdurrahman b. Abdullah b.
	Habîb es-Sûlemî
	Abdullah b. Mes'ûd
	Ali b. Ebû Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (s.a.s)

Canikli Mehmed Efendi icâzetnâme verdiği talebesi Süleyman Sadreddîn Şevki Efendi'ye çeşitli nasihatlerde bulunmuştur. Bu nasihatler öztle şöyledir:

- Önce nefsime sonra sana Allah'a karşı takvâlı olmayı tavsiye ederim. Çünkü en hayırlı azık takvâdır. Ahiret hayatı daha hayırlı ve daha ebedî olandır.
- İman çiplaktır. Onun elbisesi takvâ, ziynetî hayâ ve en güzel meyvesi ise ilimdir.
- Nefsime ve sana Allah'a taati/Allah'ın emirlerine uymayı tavsiye ederim. Çünkü taat en büyük ibadettir.
- İlim meclislerine devam etmeni, buradaki ilmî müzakereleri aksatmamanı ve ilminle amel etmeni tavsiye ederim. Çünkü amel ilmin meyvesidir. İlim talimi haşyettir. İlim talep etmek ibadettir. İlme devam etmek ve ilim okumak tesbihtir. İlimden bir bahis öğrenmek cihattır. Onu bilmeyene öğretmen sadakadır. Ehli için ilim öğretmen gurbettir/Allah'a yaklaşmaktadır. İlim tek başına bir dosttur. İlim; garipler, dostlar ve Allah'a yakın olanlar nezdinde bir vezir, mutlu ve zor zamanlarda bir delil ve yalnızlıkta bir arkadaştır.
- Kitap ve sünnete sarılmanı, ilmî ve amelî vazifelerle meşgul olmani, özellikle teheccûd, Evvabîn ve Duhâ namazlarını kılmanı tavsiye ederim. Eyyâm-ı biyddde, pazartesi ve perşembe günlerinde ve bir gün yenildiği bir gün oruç tutulduğu eyyâm-ı Dâvûd'da oruç tutmanı öğütlerim.
- Hz. Peygamber'in: "Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol. Kendi nefsini kabir ehlinden say." ve "Sana gelmeyene git, sana zulmedeni affet, sana kötüyük edene sen iyilik et." hadisleriyle amel et.
- Nezaketli, mülâyim, yumuşak huylu, güler yüzlü, halim ve mütevazı ol. Eziyet edene tahammül et. Kötülük edene iyilik et. Aslanдан kaçar gibi dünya ehlinden kaç. Dünya ehlîne karşı müstağnî ol. İhtiyaçlarını onlara arz etme. Bu aceleyle sana söylenen gayet özet bir nasihattır. Özet seni tafsilata götürecektir.¹²³

8.Hâfız Ali Efendi

Hâfız Ali Efendi Amasya müderrislerindendir. Meşîhat Arşivinde tercüme-i hâl varakası bulunmadığı için hakkında fazla bir malumat yoktur. Ancak 15 Nisan 1917 tarihli belgede onun Amasya'daki Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığı ve kendisine 100 kuruş maaş tahsis edildiği ifade edilmektedir. Söz konusu belgede Ankara müderrislerinden Kütükçüzâde Hacı Rıfat Efendi'nin vefatından sonra aldığı 250 kuruş maaşın 100 kuruşunun Ankara'nın Rüstem Nâl Mahallesi'nde oturan ulemanın Günyüzüzâde Mehmed Emîn Efendi'ye ve 100 kuruşunun Amasya'da Mehmed Paşa Medresesi'nde müderris olan ulemanın Hâfız Ali Efendi'ye tahsis edilmesinden ve kalanının da şimdilik mevkuf tutulmasından bahsedilmiştir.¹²⁴

¹²³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 3-4.

¹²⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 4357-01, 1-3.

Sonuç

İltekin Gazi tarafından 1075 yılında fethedilen Amasya kısa sürede Anadolu'nun gözde şehirlerinden bir haline gelmiştir. Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı döneminde Amasya, medreseleri ve müderrisleriyle bölgenin en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olma vasfinı korumuştur. II. Abdülhamid Han döneminde müderrislerin de dâhil olduğu ilmiye sınıfının sicil bilgileri kayıt altına alınmış ve İstanbul'daki Meşihat Arşivinde toplanmıştır. Bu arşivde Amasya müderrisleriyle ilgili önemli belgelere ulaşılmıştır. Böylece bu çalışmada Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed, Abdülaziz Efendi, Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Mustafa Tevfik Efendi, Muharrem Efendi, Süleyman Sadreddîn Efendi ve Ali Efendi'nin sicil bilgileri değerlendirilmiştir. Bunlardan beşi Amasya'da, ikisi Amasya dışında doğmuş, birinin ise doğum yeri bilgisine ulaşlamamıştır. Seyyid Hacı Mehmed Efendi, Amasya ve İstanbul medreselerinde eğitim görmüştür. Çorum, Tokat, Bandırma, Lofça, Vidin, Mahmut Paşa, Galata ve Amasya naipliği yapmıştır. Hemşin'de doğan Abdülaziz Efendi ilim tâhsili için Amasya'ya gelmiştir. Burada Yakup Paşa Medresesi'nde Hacı Mustafa Efendi'den, Hacı İsmâîl Şîrvânî Efendi'den, Sâdîk Efendi'den ve Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'den dersler almıştır. Balkanlarda, İstanbul'da ve Amasya'da ilim tâhsil eden Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, daha sonra Edirne müderrisi ve Amasya Ticaret Mahkemesi başkanı olarak görev yapmıştır. Merzifon ve Amasya'da medrese eğitimini tamamlayan Ahmed Hilmi Efendi, Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi'den icâzetnâme almaya hak kazanmıştır. Amasya'nın Köprü kasabasında doğan Mustafa Tevfik Efendi, Amasya Sultan Bayezid Medresesi'nde çeşitli âlimlerden ve Harputî Ali Efendi'den dersler görmüş ve bu kişiden icâzetnâme almıştır. Amasya Pervaz Bey Camii vaizi olan Muharrem Efendi, vaizliğin yanı sıra mektep müallimiği ve 9 yıl Amasya merkez müderrisliği görevini yapmıştır. Ordu Aybastılı Süleyman Sadreddîn Şevki Efendi, Amasya Doğrakiye Medresesi'nde birçok âlimin rahle-i tedrisinden geçmiş ve nihayetinde Canikli Mehmed Efendi'de eğitimini tamamlamıştır. Hâfız Ali Efendi, Amasya Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. İncelenen müderrisler arasında Ahmed Hilmi Efendi, Amasya Mehmed Paşa Camii'nde; Süleyman Sadreddîn Şevki Efendi ise Amasya Doğrakiye Medresesi'nde talebe-i ulûma dersler vererek öğrenciler yetiştirmiştir. Süleyman Sadreddîn Şevki Efendi, okutup mezun ettiği öğrencilerine 1908 yılında icâzetnâme vermiştir. Mustafa Tevfik Efendi, Amasya'da dersler verdiği dönemde medreselerde okutulan çeşitli eserlere şerhler, hâsiyeler, ta'lîkât ve izâhât yazmıştır.

Amasya müderrislerinden icâzetnâme veren Harputî Ali Efendi, Canikli Mehmed Efendi, Mîr Hasan Şîrvânî Efendi ve Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi'nin icâzetnâmeleri incelendiğinde icâzet silsilesindeki hocaların Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği tespit edilmiştir. Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'den sonraki silsilenin ise iki ana koldan devam ettiği görülmüştür. Bu kollardan biri İmâm Buhârî'ye çıkmakta diğeri ise Ebû Hanîfe'ye dayanmaktadır. Bu da Amasya medreselerinde hadis ilminde İmâm Buhârî'nin ve fikih ilminde Ebû Hanîfe'nin derin bir tesiri ve otoritesi olduğunu göstermektedir. Amasya medreselerinde Osmanlı dönemi klasik medrese eğitimi uygulanmıştır. Bu anlamda ulûm-ı âliye (sarîf, nahîv, lügat ve belâyat gibi alet ilimleri) ve ulûm-ı âliye (fikih, tefsîr, hadis ve kîraat gibi dînî yüksek ilimler) okutulmuştur. Fîkihta *Halebî*, *Kudûrî* ve *Mûltekâ*, *Gurer* ve *Durer*'in, hadis alanında Birgîvî ve Dâvûdî Karsî'nin ve akâid ilminde Ömer en-Neseffî'nin eserlerinin okutulmasına ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Okutulan dersler açısından ele alınacak olunursa Amasya medreselerinde Hanefî-Matûrîdî merkezli ehl-i sünnet çizgisinde bir eğitimin yapıldığını söylemek mümkündür. İcâzetnâmelerde hocaların talebelerine dînî, ahlâkî, sosyal ilişkiler ve eğitim metodlarıyla ilgili önemli tavsiyelerde ve nasihatlerde bulundukları ve bu nasihatlere hassasiyet gösterildiği tespit edilmiştir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkeler uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared

that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1330/1912.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Târih-i Cevdet*. Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye, 1309/1892.
- Akgündüz, Ahmet. "Dürerü'l-hükkâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Akpınar, Cemil. "Dâvûd-i Karsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/29-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Alkan, Mustafa. "Softa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/342-343. İstanbul, TDV Yayınları, 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Âmidî, Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn. *Şerhu'l-Velediyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001, 1-116.
- Anay, Harun. "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/257-259. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Âşıkpaşazâde. *Tevârîh-i Âl-i Osman Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1914.
- Attâr, Ferîdüddîn. *Pendnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cahit Öztelli, 00183, 1-35.
- Aydın, Cengiz. "Ali Kuşçu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/408-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/247-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. "Zernûcî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/142-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bebek, Adil. "Hayâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/3-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bingöl, Abdulkuddüs. "Îsâgûcî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Birgivî, el-'Avâmil. İstanbul: y.y., 1325/1908.
- Borsbuğa, Mustafa - Borsbuğa, Coşkun. "Îrade-ı Cüz'iyye ve İnsan Fiilleri Hakkında Bir Risale ve Haşıyesi: Mûsâ b. Abdullah el-Pehlevânî Et-Tokâdî'nin "el-İhtimâlatü'l-Vâki'a Fî Efâli'l-'ibâd" Adlı Risalesi ve Ali B. Muhammed b. Hasan er-Rizevî'nin 'Hâsiye 'alâ Risâleti'l-İhtimâlatü'l-Vâki'a fî Efâli'l-'ibâd' Adlı Haşıyesi". *ATEBE* 4 (2020), 57-100.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *el-'Avâmilu'l-Mî'e*. nşr. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâgistânî. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Çakır, Mehmet. "Binâü'l-Efâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/179. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çobanoğlu, Kevser. *Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*. haz. Abdulkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Demir, Halis - Sarıçam, Kevser Çobanoğlu. "Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri". *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 11. ed. Nevzat Y. Aşikoğlu- Mustafa Mücahit. 207-236. Ankara: Sonçag Akademi Yayınları, 2022.
- Demirayak, Kenan. "Kasîdetü'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/566-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Demirayak, Kenan. "el-Maksûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/453. İstanbul: TDV Yayınları, 23.
- Demirayak, Kenan. "Merâhu'l-Ervâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/165-166. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Devvânî, Celâlüddîn. *Şerhu'l-'Akâ'idî'l-'Adûdiyye*. İstanbul: Matbaa-i el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1290/1874.
- Doğanbaş, Muzaffer. *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya*. Ankara: İnkansa Ofset, 2003.

- Dursun, Yasin. *Koca Râğıb Paşa'nın Arûz Risâlesi Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Durmuş, İsmail. "İsferâyînî, İsâmüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/516-517. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "el-Emsile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/166-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. "el-Avâmilü'l-mie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Durmuş, İsmail. "Adâlî, Şeyh Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/347. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sabit. *el-Fîkhî'l-Ekber*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 01053-012, 95-98.
- Elmalî, Hüseyin. "Îzâhârû'l-Esrâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Emiroğlu, İbrahim. "Mantık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/18-28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Er, Fuat. *XV. ve XVI. Yüzyılda Amasya*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Evliyâ Çelebi. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. haz. Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Furat, Ayşe Zişan. "Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinde Tedris Usulü". *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuat Aydin vd. 121-141. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Gölcük, Şerafettin - Yurdagür, Metin. "Gelenbevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Görgün, Tahsin. "İcî, Adudüddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/410-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hakverdioğlu, Metin. "Anadolu'yu Aydınlatan Şîrvânîler ve Amasya'daki Şîrvânî Şairler". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)* Amasya Özel Sayısı (2022), 129-155.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mültekâ'l-Ebhûr*. Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 4214, 1-94.
- Has, Şükrû Selim. "Halebî, İbrâhîm b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46.
- Hüseyniyye. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B7888/11, 141-146.
- İcî, Adudüddîn. *er-Risâletü'l-Vaz'îye*. Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3, 68-70.
- İhsanoğlu, Ekmeleddîn. "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-". *Belleten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582. <https://doi.org/10.37879/belleten.2000.541>.
- İstanbul Müftülüüğü Meşîhat Arşivi (MŞH). *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*. No. 0681-01, 1-5; No. 0682-01, 1-6; No. 0249-37, 1-5; No. 0683-02, 1-7; No. 0886-02, 1-3; No. 4060-01, 1-6; No. 4357-01, 1-3; No. 0065-11, 1.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "İlmîye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İpşirli, Mehmet. "Nâib (Osmanlılar'da)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/312-313. İstanbul, TDV Yayınları, 2006.
- Kablan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kiraat İlmi". *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 511-530.

- Kallek, Cengiz. "Kudûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/321-322. Ankara: TDV Yayıncıları, 2002.
- Kanbur, Aysun - Kabur, Engin. "Medreselerde Eğitim, Yönetim ve Organizasyon Faaliyetleri: Amasya Medreseleri Açısından Bir Değerlendirme", *I. Amasya Araştırmaları*. ed. Yavuz Bayram. 1267-1291. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kâdî İyâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/116-118. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Sifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayıncıları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mukaddimetü İbni's-Salâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/121-124. Ankara: TDV Yayıncıları, 2020.
- Kavri, Serap. *Amasya Sancağı'nda İmar Faaliyetleri (1839-1914)*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kertil, Fatih. *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimi Kadar Amasya Tarihi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kılıç, Hulusi. "el-Kâfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/153-154. İstanbul, TDV Yayıncıları, 2001.
- Kılıç, Orhan. "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrif Paşalarla Amasya Sancağı'nın Yönetimi", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 1. Kitap*. Amasya: Amasya Valiliği, 2007.
- Kadı İyaz. *Şifâ-i Şerif Şerhi*. çev. M. Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2023.
- Kınal, Füruzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: y.y., 1962.
- Koca, Fatih. "Amasya Mûsikî Cemiyeti ve Büyükağa Medresesi'nin Amasya Dinî Mûsikîsine Katkısı". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (Haziran 2016), 127-137. <https://doi.org/10.18498/amaufid.251531>.
- Koca, Ferhat. "Mir'âtü'l-Usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/148. Ankara: TDV Yayıncıları, 2020.
- Koçyiğit, Fazilet. "Amasya Gökmedrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/35 (2014), 423-431.
- Mağnisî, Mahmûd b. Hasan. *Muğni't-tullâb şerhu Îsâjûcî*. İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2015.
- Maksud, Mecmuat'üs-Sarf. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010.
- Martı, Huriye. "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Molla Hüsrev. *Mirkâtü'l-Vusûl Îlâ İlmi'l-Usûl Mir'âtü'l-Usûl Fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*. çev. Davut İltaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024.
- Muallim Nâcî. *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1905.
- Nâşîhatü'l-Hukemâ. Konya: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, YB00008563/2, 1-24.
- Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-nûmâ Neşrî Tarihi*. haz. F. Reşit Unat - M. Altay Köyメン. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.
- Okumuş, Ejder. "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim ve Ulema". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı - II*. 297-307. Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017.
- Özel, Ahmet. "Zencânî, İzzeddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pehlevânî, Mûsâ Efendi b. Abdullâh et-Tokâdî. *er-Risâletü'l-kîyâsiyye*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 1464/4, 30b - 31b.
- Pehlivan, Necmeddin. "Saçaklızâde'de Mu'allîl". *Felsefe Dünyası* 57 (2013), 185-198.
- Sarıoğlu, Hüseyin. "Râzî, Kutbüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/485-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- "Siyâlkûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyalkuti>

- Şaban, İbrahim. "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagat Dair Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 13 (2011), 119-134.
- Şahin, İlhan – Emecen, Feridun "Amasya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şensoy, Sedat. "Ta'lîkât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/508-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şîrâzî, Sa'dî. *Gûlistân*. Konya: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, BB0000003442, 1-234.
- Tâhir. *Hâkâiku'l-Beyân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 00595, 1-14.
- Tuncel, Yakup. *Amasya Şer'iyye Sicili*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Türker, Yusuf. *Sâcaklî-zâde'nin "Takrîrü'l-kavânnî'l-mütedâvile min 'îlmi'l-münâzara"* Adlı Eserinin Tahkîki, Tercümesi ve Konuları Bakımında İncelenmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özel, Ahmet. "Ali el-Kârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özervarlı, M. Sait. "el-Emâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/73-74. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Unan, Fahri. "Mevleviyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/467-468. Ankara, TDV Yayınları, 2004.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Bihîstî Ramazan Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Uzundal, Edip. *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*. Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Ülger, Nevzat. "Harput'ta Yetişen İlim Adamları (Yukarışehir'in Işık İnsanları)". *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler*. 1/381-395. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Varol, Gözde Birsel. *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Akâidü'n-Nesefî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/217-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Beyzâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/103-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yayla, Mustafa. "Hâdimî, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yüksel, Emrullah. "Birgivî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zencânî, İzzeddîn. *el-İzzî Fi't-Tasrîf, (Mecmû'atu es-sarf)*. Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2014.